

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ГРОМАДИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Виконав: студент II курсу, групи 672-2
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
Кочурка Андрій Едуардович_____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Юрій Едуард Олександрович_____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

АНОТАЦІЯ

Кочурка А.Е. Управління коштами бюджету територіальної громади. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі проведено дослідження теорії і практики управління коштами бюджету територіальної громади. Узагальнено теоретико-методичні основи управління коштами бюджету територіальної громади: досліджено концептуальні підходи до визначення суті територіальної громади, її характеристик та ознак, визначено місце бюджету в системі фінансового забезпечення територіальної громади, розглянуто бюджетні програми як інструмент управління коштами бюджету територіальної громади. Проведено аналіз практики управління коштами бюджету територіальної громади: досліджено місцеві бюджети у системі державних фінансів України, проаналізовано формування доходної та виконання видаткової частин бюджету громади. Розглянуто орієнтири управління коштами бюджетів територіальних громад в сучасних умовах: узагальнено світовий досвід і визначено особливості та пріоритети формування бюджетів територіальних громад.

Ключові слова: децентралізація, територіальна громада, бюджет, кошти бюджету, управління коштами бюджету.

ANNOTATION

Kochurka A.E. Management of funds of the budget of the territorial community. - Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 072 "Finance, banking and insurance". Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

In the qualifying work, a study of the theory and practice of managing the funds of the territorial community budget was conducted. The theoretical and methodological foundations of territorial community budget management are summarized: conceptual approaches to determining the essence of a territorial community, its characteristics and signs are explored, the place of the budget in the system of financial support of the territorial community is determined, budget programs are considered as a tool for managing territorial community budget funds. An analysis of the practice of managing the funds of the territorial community budget was carried out: local budgets in the state finance system of Ukraine were studied, the formation of the revenue and expenditure parts of the community budget was analyzed. Guidelines for the management of the budgets of territorial communities in modern conditions are considered: the world experience is summarized and the

peculiarities and priorities of the formation of the budgets of territorial communities are determined.

Key words: decentralization, territorial community, budget, budget funds, management of budget funds.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А.Е. Кочурка
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	7
1.1. Концептуальні підходи до визначення суті територіальної громади, її характеристик та ознак	7
1.2. Бюджет в системі фінансового забезпечення територіальної громади.....	13
1.3. Бюджетні програми як інструмент управління коштами бюджету територіальної громади.....	18
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	26
2.1. Дослідження місцевих бюджетів у системі державних фінансів України.....	26
2.2. Аналіз формування доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади.....	36
2.3. Аналіз виконання видаткової частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади.....	43
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3. ОРІЄНТИРИ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В СУЧАСНИХ УМОВАХ	51
3.1. Світовий досвід формування бюджетів територіальних громад...51	
3.2. Сучасні особливості та пріоритети формування бюджетів територіальних громад.....	58
Висновки до розділу 3.....	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Реформа бюджетної системи та територіальної організації влади є частиною державної фінансової політики. Вона передбачає перерозподіл функцій, ресурсів та відповідальності за мобілізацію і використання фінансів між центральними і місцевими органами. У результаті реформи було скорочено кількість районів до 490 і створено 1469 територіальних громад, що об'єднали близько 4500 колишніх місцевих рад. Це дозволило покращити систему розподілу доходів і видатків місцевих бюджетів за принципом субсидіарності. Зросла фінансова самостійність місцевого самоврядування завдяки збільшенню податкових надходжень, удосконалено механізм міжбюджетного регулювання через фінансове вирівнювання та введення субвенційного фінансування для медичних та освітніх послуг. Об'єднання у територіальні громади дало змогу не тільки згуртувати населення різних населених пунктів, а й забезпечити єдиний бюджет для громади.

Фінансові ресурси бюджетів територіальних громад спрямовані на задоволення потреб конкретних територій. Вплив цих коштів визначається не лише обсягами інвестицій, а й пріоритетами, пропорціями їх розподілу та формами використання. Видатки місцевих бюджетів впливають на стабільне функціонування місцевої економіки, інвестиційний розвиток, утримання соціальних об'єктів та соціальний захист населення. Важливо створити ефективний механізм управління ресурсами громад, який дозволяє приймати обґрунтовані рішення, враховуючи вплив на соціально-економічний розвиток регіону. Це обумовлює необхідність досліджень для підвищення ефективності використання коштів бюджетів громад.

Науковці, як-от А. Вагнер, Ш. Бланкарт, Р. Майгрейв, У. Оутс, Х. Ціммерманн, І. Луніна, О. Кириленко, Ю. Пасічник, В. Федосов, І. Усков та С. Юрій, значною мірою сприяли вивченню місцевих бюджетів і фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Проте, більшість досліджень

охоплює загальні аспекти функціонування бюджетів. Тому актуальним залишається проведення комплексного дослідження функціонування бюджетів територіальних громад з акцентом на ефективне управління ресурсами в умовах сучасної децентралізації в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування заходів щодо удосконалення управління коштами бюджету територіальної громади.

Об'єктом кваліфікаційного дослідження є місцеві бюджети України та бюджет Великокучурівської сільської територіальної громади, а сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів, що пов'язані з управлінням їх коштів є предметом дослідження.

Виходячи з мети кваліфікаційного дослідження, було окреслено наступні завдання:

- 1) дослідити концептуальні підходи до визначення суті територіальної громади, її характеристик та ознак;
- 2) визначити місце бюджету в системі фінансового забезпечення територіальної громади;
- 3) розглянути бюджетні програми як інструмент управління коштами бюджету територіальної громади;
- 4) провести дослідження місцевих бюджетів у системі державних фінансів України;
- 5) провести аналіз формування доходної частини бюджету громади;
- 6) проаналізувати виконання видаткової частини бюджету громади;
- 7) узагальнити світовий досвід формування бюджетів територіальних громад;
- 8) визначити особливості та пріоритети формування бюджетів територіальних громад.

У цій роботі застосовано низку методів, які дозволили:

1. Провести аналіз та визначити характерні риси досліджуваних понять за допомогою методу системного аналізу та синтезу.
2. Узагальнити наукові та практичні підходи до формування цих понять

із метою їх подальшого використання через абстрактно-логічний метод.

3. Виокремити найактуальніші особливості складових характеристик понять, використовуючи системно-логічний метод.

4. Виявити взаємозв'язки між складовими характеристиками представлених понять завдяки причинно-наслідковому методу.

5. Сформулювати висновки та відобразити результати, застосувавши системний і графічний методи.

Інформаційними джерелами дослідження є закони й підзаконні акти України, наукові статті українських і зарубіжних учених, статистичні дані Міністерства фінансів України, звітність фінансового відділу Великокучурівської сільської ради.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в наступному:

- удосконалено трактування поняття територіальна громада, під яким розуміється адміністративна одиниця із внутрішніми і зовнішніми зв'язками, яка є частиною регіону, має правове підґрунтя, місцеву публічну систему управління, ресурсний складник, удосконалює свою життєдіяльність і соціальну взаємодію з метою поліпшення рівня життя населення території;

- систематизовані методичні підходи щодо нарощування рівня самодостатності територіальних громад.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблені пропозиції можуть бути імплементовані безпосередньо в діяльність Великокучурівської сільської територіальної громади, що дасть змогу досягти своєчасного та достатнього формування доходів, цільового та раціонального використання видатків бюджету і, як наслідок позитивно вплинути на якість життя у громаді.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 75 сторінок друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 70 сторінках. Робота містить 10 таблиць та 17 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

1.1. Концептуальні підходи до визначення суті територіальної громади, її характеристик та ознак

Основою змін у територіальній організації влади стали європейські моделі та сучасні підходи до муніципального управління й розвитку місцевої демократії. У системі місцевого самоврядування України ключову роль відіграють територіальні громади як суб'єкти публічної влади, що є носіями функцій і повноважень на місцевому рівні. Територіальна громада – це потужний інструмент стимулювання економічного розвитку території, що здійснюється через стратегічне планування місцевого розвитку, спрямоване на оздоровлення економіки, підвищення добробуту громадян, а також задоволення прав і потреб населення.

В умовах просторового поділу країни, включаючи її адміністративно-територіальний устрій, застосовуються подібні до терміну «територія» поняття, такі як «регіон», «район», «громада», «територіальна громада». Характеристику ознак при формуванні поняття «територіальна громада» наведено в таблиці 1.1. [41]

Таблиця 1.1.

Характеристика ознак при формуванні поняття «територіальна громада»

№ з/п	Ознаки поняття «територіальна громада»
1	Територія; загальні зв'язки; соціальна взаємодія
2	Задоволення потреб; розподіл цінностей та зв'язків; гарантування членства; взаємодія та взаємний вплив
3	Регуляція взаємовідносин; організація самоуправління; розподіл влади й повноважень; участь у житті громади; підтримка життєздатності; установлення меж контролю території та конфліктів; налагодження форм співробітництва
4	Спільнота, пов'язана єдністю традицій, культури, територіальних особливостей; соціальна взаємодія; роль особистості при ухваленні колективних рішень; суспільний споживач; вплив на розвиток територіальної економіки та сфери громадських послуг; організація місцевого самоврядування

Гураль П.Ф. стверджує, що: «Вітчизняні історики та літературознавці підтверджують, що поняття "територіальна громада" має глибокі історичні корені в Україні. Витоки формування сільських громад можна віднайти у періоді об'єднання слов'янських племен на південному заході Русі, коли виникла потреба у спільному вирішенні завдань і задоволенні потреб. За часів Київської Русі відбувалися еволюційні процеси розвитку громадської структури, що заклали основу майбутніх територіальних громад. Надалі важливого значення набуло питання державності, де громада стала первинною адміністративною одиницею, що забезпечувала стабільність як на рівні громади, так і всієї держави» [12].

Сьогодні поняття "територіальна громада" розглядається через призму умов та особливостей її формування. Серед ключових характеристик — визначення адміністративних меж території, розвиток громадських відносин та розширення напрямків соціальної взаємодії. Громада виконує функції задоволення колективних потреб, формування спільних цінностей і емоційних зв'язків, що визначає її місце в системі публічного управління [46; 47].

Досліджуючи поняття "територіальна громада", особливу увагу приділяють населенню, яке пов'язане територіальними, суспільними та особистими зв'язками. Постійні жителі громади не лише організовують роботу муніципальних органів, але й займаються вирішенням питань місцевого значення, управлінням комунальною власністю, сплатою податків тощо. Основними характеристиками територіальної громади є територія, взаємодія, зв'язки, розуміння потреб, а також баланс особистих і суспільних інтересів [3].

Ярошенко І.В. говорить, що: «територіальну громаду можна розглядати як соціально-економічну спільноту, об'єднану різними факторами і зв'язками. Її визначальними характеристиками є соціальна єдність, що ґрунтується на співпраці всіх членів громади; спільні соціально-економічні інтереси, обумовлені життєдіяльністю її мешканців; гармонійний розвиток території, зумовлений сукупністю соціально-економічних, історичних, культурних та природних чинників; а також система управління, яка сприяє ефективному

функціонуванню усіх елементів територіальної структури в рамках автономного об'єднання» [45].

Комплексний підхід додає більш широкий спектр ознак до розуміння територіальної громади. Це, зокрема, історично сформована спільнота з традиційною єдністю культури та території; соціальна взаємодія; баланс індивідуальних і загальних інтересів; колективний споживач послуг; розвинена виробнича сфера та сфера послуг; і здатність місцевого самоврядування задовольняти інтереси громади [24].

Муркович Л. доводить, що: «Комунікаційний підхід до громади враховує потребу у взаємодії різноманітних складових:

1. Економічний аспект: система зв'язків між секторами та суб'єктами, що сприяє професійному розвитку та самозайнятості на території громади.

2. Якісний аспект: сприятливе середовище для особистих контактів і співпраці, узгодженість соціальних правил, ефективність самоврядування та спільно поділювана система цінностей.

3. Екологічний аспект: забезпечення довготривалої стійкості громади через соціальну солідарність та врахування інтересів кожного члена.

4. Психологічний аспект: концентрація на спільних громадських цілях, формування суспільних цінностей для загального блага.

5. Етнографічний аспект: самобутність громади, що зберігає і розвиває історичні та культурні традиції.

6. Соціологічний аспект: цілісна соціальна система, вибудована на взаємозв'язках різних рівнів» [23].

Загальне узагальнення наданих матеріалів дає змогу окреслити категорію «територіальна громада» як таку, що ґрунтується на територіально-інтеграційній основі, яка зумовлює її прив'язку до певної природної територіальної одиниці. Це враховує різноманітні аспекти – історичні, природно-географічні, демографічні, організаційні, економічні та соціальні особливості її формування. У таких межах жителі об'єднуються для спільного функціонування та розвитку взаємозв'язків, базованих на спільних інтересах

[41].

Розглядаючи підходи до визначення сутності поняття «територіальна громада», її можна тлумачити як основного суб'єкта місцевого самоврядування, активного в питаннях вирішення місцевих проблем. Основні характеристики включають територіальну базу, спільність інтересів, соціальну взаємодію, роль та значення кожного члена громади; також соціально-економічний і демографічний розвиток, муніципальне управління, ресурсну здатність громади для підтримки свого функціонування [9; 30].

Гейда О.В. та Коваленко В.В. узагальнюють, що: «Досліджуючи суть питань місцевого значення, їх слід розглядати як діяльність або комплекс заходів, спрямованих на забезпечення життєдіяльності громади та задоволення потреб її жителів. Питання місцевого значення включають створення органами місцевого самоврядування комфортних та доступних умов для мешканців, ефективне використання ресурсів і можливостей, зокрема управлінських, матеріальних та фінансових. Компетенція у вирішенні питань життєзабезпечення громади визначається Конституцією та законами України, а проблеми місцевого значення, що відповідають потребам громади, повинні вирішуватися органами самоврядування або, за потреби, державними органами» [10; 15].

Визначення поняття територіальної громади у законодавстві України впливає на встановлення пріоритетів для майбутньої політики розвитку місцевих територій. Територіальна громада є основою місцевого самоврядування, оскільки її формує місцеве населення, яке, відповідно до законів природного розселення, має право вирішувати питання місцевого значення для захисту власних інтересів.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальною громадою визнається група мешканців певного села, селища або міста, що є окремою адміністративною одиницею, або добровільне об'єднання кількох таких населених пунктів із єдиним адміністративним центром (об'єднана територіальна громада) [36]. Цей же закон визначає, що

система місцевого самоврядування включає: територіальні громади; сільських, селищних та міських голів; відповідні ради; а також їхні виконавчі комітети.

Згідно з положеннями законодавства щодо місцевого самоврядування в Україні [36], територіальна громада складається з жителів, які проживають у межах певного населеного пункту або об'єднуються на території кількох таких пунктів, маючи спільний адміністративний центр.

На основі аналізу нормативно-правових актів, можна сформулювати основні ознаки територіальної громади з урахуванням її структурно-функціональних характеристик [36; 16]:

1. Територіальна ознака – територіальна громада формується на основі постійного проживання населення в межах адміністративної одиниці будь-якого розміру.

2. Інтегративна ознака – об'єднання всіх жителів, незалежно від громадянства, що постійно проживають на цій території.

3. Інтелектуальна ознака – формування громади через спільність інтересів її членів з урахуванням особливостей адміністративно-територіальних зв'язків.

4. Майнова ознака – право громади на володіння та управління комунальною власністю, включно з майном, бюджетними коштами, земельними та природними ресурсами.

5. Фіскальна ознака – можливість громади встановлювати місцеві податки і збори та формувати місцевий бюджет за їх рахунок.

6. Самоврядна ознака – забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування у відповідності до законодавства.

Ці ознаки дозволяють чітко визначити роль і функції територіальних громад як важливих складових місцевого самоврядування в Україні.

Виходячи з правових засад, науковці намагаються систематизувати визначення поняття «територіальна громада», використовуючи різні ознаки, зокрема правові та функціональні характеристики. Дослідження широких можливостей, наданих територіальним громадам, дозволяє окреслити їхні

особливості з правового боку, виділяючи такі ознаки:

1. Правова характеристика – передбачає статус юридичної особи з правом реалізації цивільно-правових відносин.
2. Господарська характеристика – включає проведення господарських операцій, здійснення майнових прав та обов'язків для задоволення спільних потреб.
3. Бізнесова характеристика – організація та функціонування бізнес-структур, можливість інвестування у статутні фонди та отримання доходів від дивідендів.
4. Бюджетна характеристика – передбачає формування бюджету громади, створення та використання цільових фондів.
5. Цивільна характеристика – стосується організації громадських послуг для задоволення потреб членів громади.
6. Фінансова характеристика – охоплює фінансово-кредитну, банківську та фондову діяльність.
7. Майнова характеристика – пов'язана з володінням, управлінням та розпорядженням комунальною власністю громади.

Таким чином, закріплені чи делеговані повноваження є ключовими чинниками, що впливають на процеси розвитку, вибір пріоритетів та напрямів функціонування територіальних громад, забезпечуючи ефективне вирішення місцевих питань для кожної території.

Функціональний зміст діяльності територіальних громад, як зазначає Батанов О.В., може бути структурований за такими ознаками:

1. Цільове призначення – реалізація прав громадян за Конституцією; вирішення економічних питань локального значення; підвищення соціальних та культурних стандартів життя; захист навколишнього середовища.
2. Адміністративно-територіальна структура – відповідність функцій, що визначають повноваження та межі дій різних типів громад.
3. Напрями управління – це інформаційний, нормотворчий, бюджетно-фінансовий, матеріально-технічний напрямки, а також напрями розвитку та

контролю [3].

Гейда О.В. у свою чергу пропонує критерії розмежування напрямів діяльності громад за такими функціональними ознаками:

- 1) Соціальні функції, що сприяють вирішенню соціальних завдань.
- 2) Економічні функції, орієнтовані на організацію господарської діяльності та забезпечення фінансових ресурсів.
- 3) Культурно-духовні функції, що підтримують і розвивають культурні традиції.
- 4) Політичні функції, які забезпечують адміністративне управління [10].

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що для забезпечення повноцінної життєдіяльності територіальних громад доцільно застосовувати комплексний підхід. Такий підхід охоплює поєднання територіального, соціологічного, правового, економічного, ресурсного та інституційного аспектів, що дозволяє громаді функціонувати як адміністративна одиниця з розвиненими внутрішніми і зовнішніми зв'язками, спрямованими на підвищення рівня життя населення.

1.2. Бюджет в системі фінансового забезпечення територіальної громади

Процеси децентралізації в Україні мають охоплювати не лише передачу повноважень і додаткових економічних ресурсів органам місцевого самоврядування, але також сприяти створенню самостійної економічно-соціальної одиниці — територіальної громади. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка стала своєрідною «дорожньою картою» для цього процесу, окреслює низку невідкладних заходів для державних органів, включаючи проведення

адміністративно-територіальної реформи для оптимізації витрат на місцеву державну функцію, фіскальну децентралізацію, розширення повноважень місцевих органів самоврядування тощо.

Основна ідея реформи, що почала реалізовуватися з 2015 року, полягає в розбудові децентралізованої системи місцевого самоврядування, яка підсилює можливості у прийнятті управлінських рішень і забезпечує фінансову самостійність для розвитку територіальних громад, що сприятиме економічному піднесенню регіонів України. З 2020 року, після проведення адміністративно-територіальної реформи, в Україні було створено 1469 укрупнених громад (включаючи 31 громаду на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей), що підвищило значимість місцевих бюджетів як бази для фінансової та економічної підтримки розвитку територій.

Щороку з метою стабільного функціонування і соціально-економічного зростання територіальних громад необхідно формувати їхні бюджети. Бюджет територіальної громади, хоча і не має чіткого визначення у Бюджетному кодексі України, може бути розглянутий як план використання фінансових ресурсів певного населеного пункту чи об'єднаної громади для виконання завдань місцевого самоврядування на відповідній території. Цей бюджет розробляється фінансовими органами місцевого самоврядування і має бути затверджений до 25 грудня перед плановим роком [5].

Схему процесу формування і затвердження бюджету територіальної громади відповідно до чинного законодавства представлено на рис. 1.1. [7].

Рис. 1.1. Процес складання та затвердження бюджету територіальних громад в Україні

Бюджет громади містить дані про доходи та витрати, загальну структуру яких відображено на рисунку 1.2. [7].

Рис. 1.2. Типова структура бюджету територіальної громади в Україні

Територіальні громади мають право вводити місцеві податки та збори, якщо це не суперечить Податковому кодексу України, приймаючи відповідні рішення, які вносяться до плану регуляторних актів. Окрім цього, до бюджету

громади можуть входити базова дотація для вирівнювання податкової спроможності або реверсна дотація, що розраховується з урахуванням індексу платоспроможності бюджету громади. Також важливими елементами бюджету є освітні дотації та інші субвенції від державного бюджету, які надаються для забезпечення функцій місцевого самоврядування.

Основною ціллю системи міжбюджетного регулювання, яка базується на комплексі фінансово-економічних взаємозв'язків у процесі формування доходів бюджету, здійснення видатків та міжбюджетних взаємовідносин, є створення та впровадження збалансованої економічної політики. Ця політика покликана забезпечити економічне зростання як окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і країни в цілому. Рівень власних доходів місцевих бюджетів відображає соціально-економічний розвиток територій. Аналіз виконання дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів дозволяє відстежити динаміку розвитку територіальних громад. На поточному етапі економічних трансформацій актуальним є посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів. Ключовим завданням стає фінансування суспільних потреб відповідно до функцій конкретних територіальних громад. Для цього необхідні ефективне планування та раціональне використання бюджетних коштів.

Розширення повноважень органів місцевого самоврядування приносить значні позитивні результати, зокрема в галузі благоустрою та підтримки соціально незахищених громадян.

Отже, для реалізації всіх заходів, що забезпечують функціонування територіальних громад, місцеві бюджети повинні мати достатній фінансовий ресурс. Це підвищує вимоги до вдосконалення процесів планування та покращення обліку і контролю бюджетних коштів.

1.3. Бюджетні програми як інструмент управління коштами бюджету територіальної громади

У контексті визначення економічної самодостатності територіальної громади, вперше її обґрунтування як здатності реалізовувати проєкти було представлено в Методиці формування спроможних територіальних громад [7]. Самодостатня громада повинна мати змогу забезпечувати потреби населення і надавати якісні суспільні послуги за рахунок власних фінансових ресурсів.

На рис. 1.3. наведено основні характеристики, що визначають самодостатність громади [13].

Рис. 1.3. Змістовна характеристика самодостатньої територіальної громади

Досягнення економічної самодостатності територіальних громад в Україні потребує створення ефективної системи акумулювання доходів, яка базуватиметься на раціональному поєднанні власних ресурсів і фінансової допомоги з вищих бюджетів та державного рівня. Розмір трансфертів для громади слід визначати, зважаючи на необхідність вирішення державних завдань із врахуванням місцевих особливостей.

Таким чином, самодостатність громади матиме відносний характер і потребуватиме оцінки на двох рівнях: власної самодостатності, яка базується на

доходах громади, та трансфертної самодостатності, яка формується за рахунок фінансової підтримки.

Загальний рівень самодостатності громади повинен підвищуватися здебільшого за рахунок зростання її власних доходів та оптимального рівня трансфертних надходжень для задоволення потреб громади.

Збільшення власних доходів громади можна забезпечити завдяки:

1. Перегляду розподілу податкових надходжень на користь місцевих бюджетів.

2. Оптимізації системи місцевого оподаткування та зборів, а також залучення добровільних внесків бізнесу на розвиток місцевої інфраструктури.

3. Сприянню зростанню приватного та комунального секторів економіки, що підвищить економічний потенціал громад.

4. Використанню грантів і підтримки бізнесу через механізми соціальної відповідальності та партнерства для вирішення актуальних питань громади [13].

Підвищення рівня самодостатності місцевих громад вимагає не лише зростання доходів, а й впровадження ефективного механізму їх використання. Головним інструментом такого механізму є бюджетна програма.

Термін «бюджетна програма» було введено у законодавство України в 2001 році, а у 2002 році — у Концепцію застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі як перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань, що фінансуються з бюджету. У 2010 році визначення цього поняття було розширено, включивши до нього очікувані результати від використання бюджетних коштів [5].

Під час розроблення паспортів бюджетних програм, спрямованих на підвищення ефективності використання коштів, формується їхня мета, завдання, напрями, результативні показники, а також визначаються відповідальні виконавці.

Основними функціями бюджетних програм є:

1. Розподільна функція – громада акумулює всі доходи бюджету для їх

максимально ефективного використання, тобто здійснюється перерозподіл коштів між об'єктами за допомогою бюджетних програм з метою задоволення економічних і соціальних потреб членів громади.

2. Контрольна функція – громада, використовуючи інструменти бюджетних програм, забезпечує контроль над доходами, отриманими для громади. Особливість контролю бюджетних програм полягає в тому, що увага зосереджується не на витратах, а на досягнутих результатах.

Учасниками економічних відносин у рамках бюджетних програм є громада, суб'єкти господарювання всіх форм власності та населення.

Взаємодія між ними у сфері виконання бюджетних програм відбувається наступним чином:

- громада використовує ресурси для виконання своїх завдань;
- суб'єкти господарювання не тільки надають ресурси громаді, але й можуть отримувати їх залежно від ролі у виконанні громадських функцій;
- населення виступає як джерело ресурсів для громади, так і як отримувач коштів, а також може ініціювати витрати через бюджети участі.

Відносини у сфері бюджетних програм охоплюють економічний та правовий аспекти.

Як економічне поняття, бюджетна програма являє собою централізований фінансовий фонд, створений на рівні окремої громади, управління яким здійснює відповідний орган. Під час виконання бюджетні програми можуть піддаватися змінам.

У правовому контексті бюджетна програма потребує затвердження представницьким органом громади, визначення терміну її дії та закріплення прав і обов'язків її учасників. Попри важливість класифікації бюджетних програм, чинні нормативні документи чітко її не регламентують.

Українське законодавство визначає лише класифікацію видатків бюджету за такими критеріями: функціями, з якими вони пов'язані (функціональна класифікація), економічними ознаками витратних операцій (економічна класифікація), розпорядником бюджетних коштів (відомча класифікація) та

призначенням бюджетних програм (програмна класифікація). Проте розпорядження та завдання щодо розробки типового переліку бюджетних програм були реалізовані лише частково, без загальної систематизації [27; 38].

На основі аналізу структури видатків, джерел фінансування та системи завдань, що вирішуються за рахунок доходів громади, можна визначити низку характеристик для класифікації бюджетних програм. Насамперед бюджетні програми мають бути структуровані за функціональними, економічними, відомчими та цільовими ознаками.

Бюджетні програми також розподіляються за кодами та найменуваннями функціональної класифікації видатків (рис. 1.4.) [33; 35].

Рис. 1.4. Функціональна класифікація бюджетних програм

Розподіл бюджетних програм за економічними ознаками видатків ґрунтується на визначенні поточних (споживання) та капітальних (розвиток) видатків.

За відомчими ознаками програми відображаються через перелік

розпорядників коштів бюджету, сформований на основі відповідних реєстрів [31].

Програмно-цільова класифікація передбачає структурування видатків бюджету за окремими програмами. Ця класифікація дає можливість розуміти, яка діяльність фінансується, а також визначати завдання та цілі, які стоять перед кожною з них.

Програма являє собою сукупність взаємопов'язаних дій, орієнтованих на досягнення певних цілей. Дії, що спрямовані на реалізацію конкретних завдань, можуть утворювати окремі цільові підпрограми.

Такий підхід до структуризації бюджетних дій дозволяє об'єднувати видатки в напрямки, що сприяє міжпрограмному порівнянню. Таким чином, програмна класифікація забезпечує безпосередній зв'язок між бюджетними витратами та результатами, що досягаються від їх використання. Структурний код Програмної класифікації видатків бюджету складається із семи знаків: два знаки вказують на головного розпорядника коштів, один знак на відповідального виконавця, і чотири знаки на номер бюджетної програми [35].

За джерелами фінансування видатків бюджету громади виокремлюють програми загального, спеціального фонду та змішаного фінансування.

За часовими рамками виконання завдань бюджетні програми поділяють на короткострокові, річні та довгострокові.

Залежно від складу завдань, бюджетні програми класифікуються на однокомпонентні та багатокомпонентні. У випадку однокомпонентних програм передбачено одне цільове завдання, яке спрямоване на досягнення конкретного результату. Натомість багатокомпонентні програми включають підпрограми, що спрямовані на спільне досягнення основної мети.

Підпрограми сприяють деталізації заходів, необхідних для реалізації основної програми, та дають можливість оцінити ефективність виконання програми за окремими компонентами.

В умовах демократичного суспільства важливим є високий рівень прозорості бюджетного процесу, а також активна участь громадян у створенні

та формуванні бюджетних програм. З огляду на це, бюджетні програми громади, за ініціатором їх створення, поділяються на програми, ініційовані місцевими виконавчими органами влади, та на програми громадського бюджету (бюджету участі).

Бюджетні програми участі є інструментом залучення членів територіальної громади до процесу визначення пріоритетних видатків. Це спосіб, який дозволяє кожному мешканцю взяти участь у формуванні бюджету громади, відчувати відповідальність за її розвиток та вплинути на напрямки, куди спрямовуватимуться ресурси. Кожен мешканець громади може запропонувати власну програму, взяти участь у конкурсі проєктів і, в разі перемоги, спостерігати за її реалізацією.

Програми, підготовлені виконавчими органами влади, покликані сприяти досягненню стратегічних цілей громади, узгоджених із затвердженим бюджетом. Залежно від методів підготовки, розрізняють два типи бюджетних програм: ті, що продовжують попередні бюджетні цикли, та програми, розроблені з нуля. Перші з них базуються на показниках минулих бюджетних періодів і зазнають корекції, враховуючи зовнішні та внутрішні зміни. Такі програми адаптуються за допомогою приросту витрат і результатів, зберігаючи основу минулих років.

Нові програми, що створюються вперше, потребують ґрунтовного обґрунтування та моніторингу. Вони потребують ретельної оцінки витрат і результативності для забезпечення прозорості та ефективності.

У процесі підготовки бюджетних програм корисно створювати кілька варіантів їх виконання: оптимістичний, реалістичний і песимістичний. Це допомагає визначити діапазон можливих результатів — від найменших до найбільших, із розрахунком ймовірності кожного сценарію. Такий підхід сприяє аналітичному підходу до оцінки реальних показників після завершення програми, що дозволяє підвищити ефективність і точність прогнозів.

Бюджетні програми можуть формуватися як для окремих територіальних громад, так і в рамках міжтериторіальних об'єднань. Програми для однієї

громади спрямовані на вирішення її внутрішніх завдань, тоді як міжтериторіальні програми передбачають спільну реалізацію проектів, що об'єднують ресурси декількох громад, забезпечуючи координацію зусиль на міжрівневому рівні. Такі програми дозволяють досягати синергетичних результатів від спільного використання ресурсів для задоволення потреб жителів усіх залучених громад. Необхідність механізму економічної координації між громадами обумовлена потребою у спільному використанні виробничих та соціальних інфраструктурних об'єктів, створенні кластерних зв'язків та заходів для сталого природокористування.

Залежно від суб'єктів фінансування, програми можуть реалізовуватися як за рахунок бюджету громади, так і шляхом спільного фінансування, залучаючи стейкхолдерів, таких як держава, місцевий бізнес, населення та донори. Програми громади фінансуються виключно за рахунок її бюджету, тоді як спільні проекти можуть передбачати як поворотну, так і безповоротну фінансову підтримку від усіх зацікавлених сторін.

Таким чином, бюджетні програми територіальної громади сприяють створенню цільових централізованих фондів, кошти яких спрямовані на реалізацію заходів для досягнення визначених цілей та очікуваних результатів, забезпечуючи при цьому надання якісних публічних послуг жителям громади.

Висновки до розділу 1

В процесі вивчення теоретико-методичних основ управління коштами бюджету територіальної громади сформульовані наступні висновки:

- досліджено концептуальні підходи до визначення суті територіальної громади, її характеристик та ознак. У науковому середовищі присутня розбіжність поглядів та підходів до дефініції «територіальна громада».

Необхідним є застосування комплексного підходу до розуміння територіальної громади;

- визначено місце бюджету в системі фінансового забезпечення територіальної громади. Актуальним є посилення фінансової достатності місцевих бюджетів. Аналіз виконання дохідної та видаткової частин бюджетів дає змогу визначити основні тенденції розвитку територіальних громад;

- розглянуто бюджетні програми як інструмент управління коштами бюджету територіальної громади. Підвищення рівня самодостатності територіальних громад потрібно досягати не лише шляхом зростання доходів, але й через ефективне використання отриманих коштів. Програмна класифікація дозволяє реалізувати прямий зв'язок між бюджетними видатками та результатами їх використання.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Дослідження місцевих бюджетів у системі державних фінансів України

Децентралізація державних владних та фінансових повноважень на користь місцевого самоврядування стала однією з найвизначніших реформ в історії незалежної України.

Сьогодні місцеві бюджети відіграють ключову роль у системі державних фінансів, забезпечуючи надання якісних публічних послуг населенню. Це стає особливо важливим з огляду на те, що більшість доходів Державного бюджету України спрямовується на підтримку сектору безпеки та оборони. Місцеві бюджети слугують стабільним джерелом поповнення Єдиного казначейського рахунку та підтримують функціонування основних соціально-значущих сфер. Частка власних доходів місцевих бюджетів у ВВП (загальний фонд без трансфертів) зображена на рис. 2.1 [21].

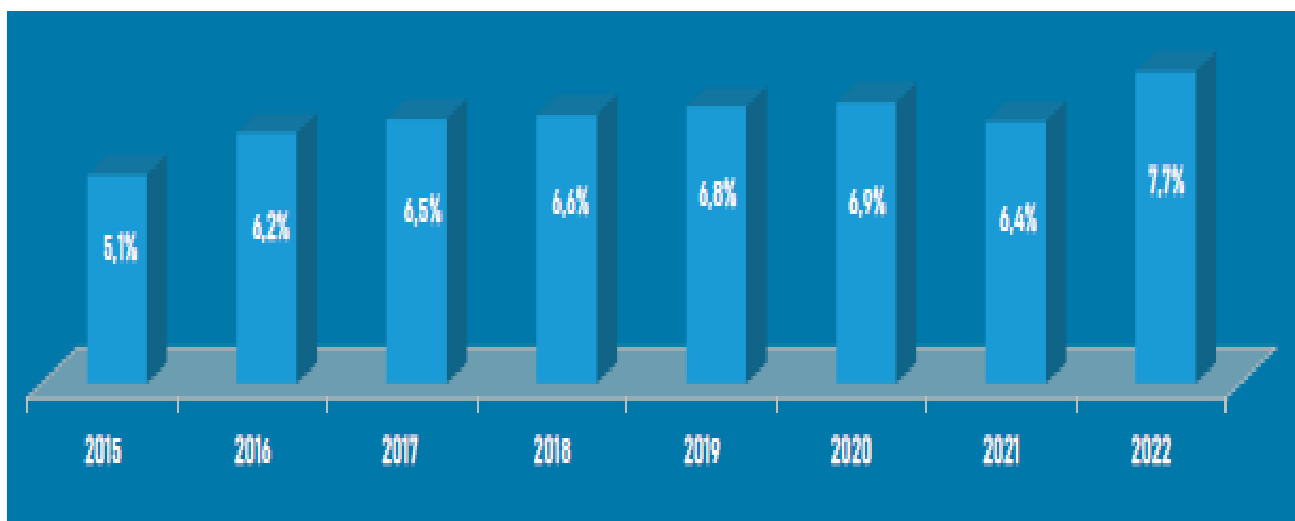

Рис. 2.1. Частка власних доходів місцевих бюджетів у ВВП

Частку доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у Зведеному

бюджеті України представлено на рис. 2.2. [21].

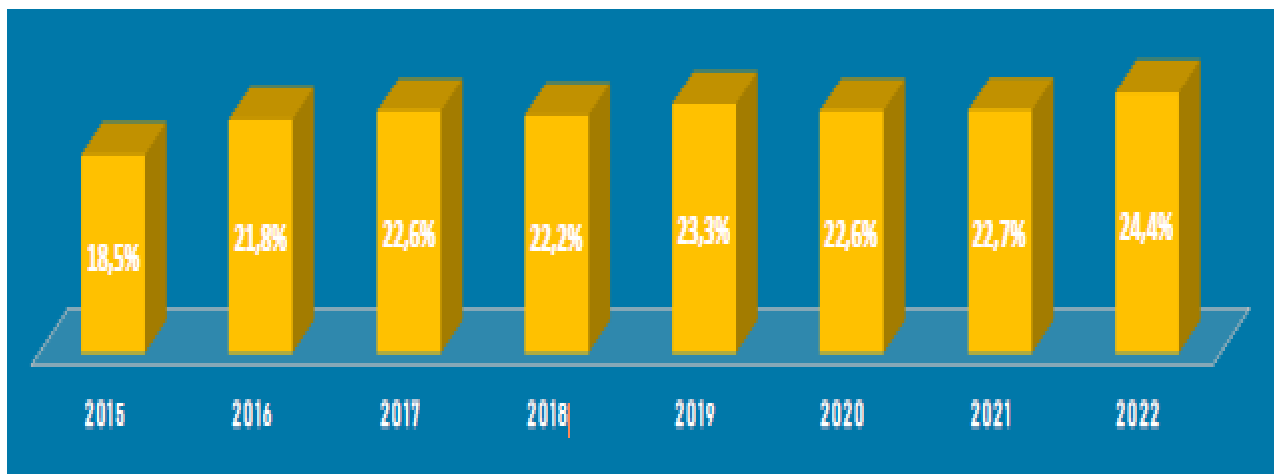

Рис. 2.2. Частка доходів місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України

Рис. 2.1. та рис. 2.2. демонструють позитивну динаміку власних доходів місцевих бюджетів у ВВП та Зведеному бюджеті України.

Частку трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих бюджетів України представлено на рис. 2.3. [21]

Рис. 2.3. Частка трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих бюджетів України

Протягом звітного року місцеві бюджети продемонстрували зростання надходжень, порівняно з попередніми періодами. Відзначається поступове повернення до попередніх темпів зростання дохідної частини місцевих бюджетів (рис. 2.4.) [2].

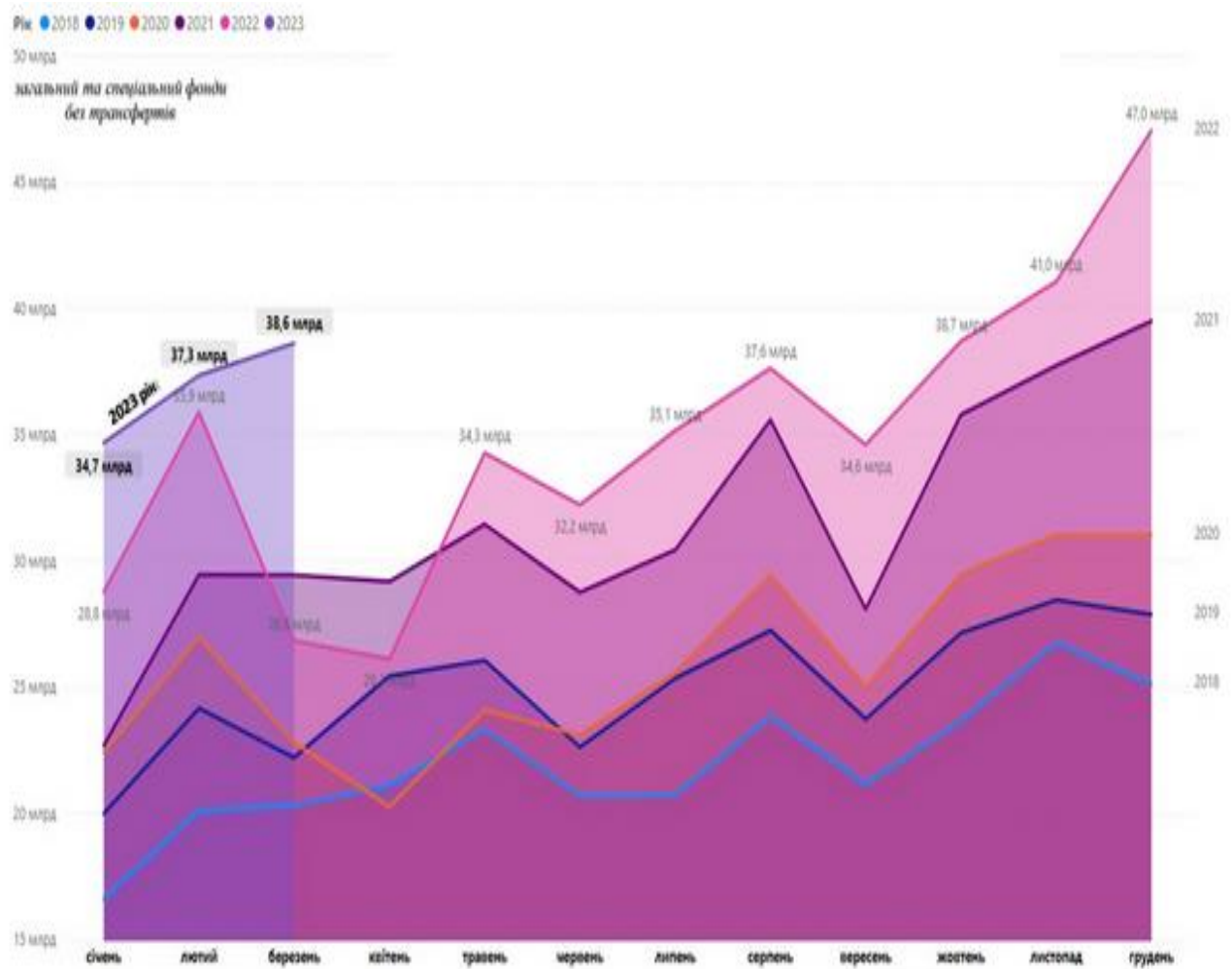

Рис. 2.4. Динаміка надходжень місцевих бюджетів України за 2018-2022 роки

Розглядаючи надходження загального і спеціального фондів місцевих бюджетів у 2018-2022 роках, можна помітити зменшення доходів спеціального фонду в 2020 році (через пандемію) і в 2022 році (через повномасштабне вторгнення Росії). Водночас надходження до загального фонду завжди мали позитивну динаміку (рис. 2.5.) [2].

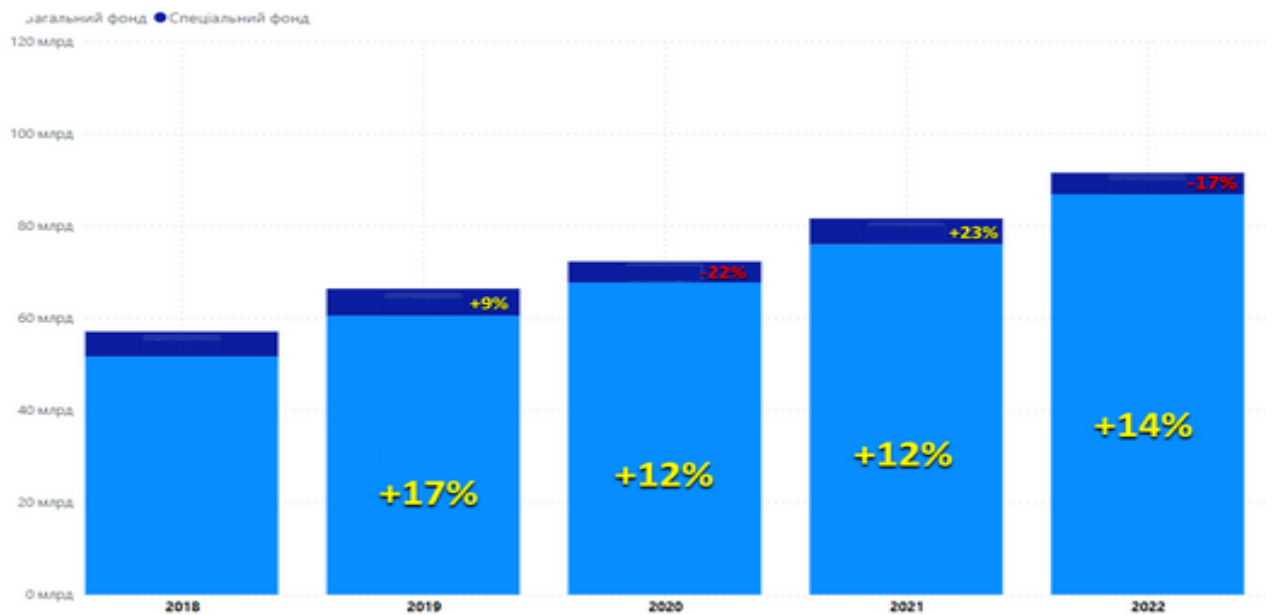

Рис. 2.5. Динаміка надходжень загального й спеціального фондів місцевих бюджетів за 2018-2022 роки.

На діаграмі видно, що найбільшу частку у структурі доходів займають надходження загального фонду.

Аналізуючи окремі джерела доходів місцевих бюджетів за 2018-2022 роки, зокрема з 2018 року, можна спостерігати приріст надходжень з податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). Це стало можливим завдяки закріпленню з 2022 року додаткових 4% ПДФО за місцевими бюджетами, а також зростанню грошових виплат військовослужбовцям та особам рядового й начальницького складу, і впливу інфляції. Надходження від місцевих податків і зборів демонструють дещо повільніший темп зростання порівняно з ПДФО та іншими податками.

Вагому частку в трансфертах складають цільові субвенції, що підкреслює значну залежність місцевих бюджетів від державних трансфертів та обмежену автономію у використанні коштів, отриманих із державного бюджету. Це знижує фінансову самостійність місцевих бюджетів, оскільки субвенції мають цільове призначення, що обмежує можливість місцевих органів вільно розпоряджатися цими коштами.

Основну частку власних доходів місцевих бюджетів становлять податки на доходи та на прибуток (ПДФО і податок на прибуток). Окремі коливання спостерігаються також у надходженнях від акцизу. Важливими за обсягом є власні надходження бюджетних установ, які здебільшого спрямовуються на покриття витрат, пов'язаних із організацією та наданням послуг у межах їх основної діяльності.

Значний приріст ПДФО забезпечили надходження з грошового забезпечення, грошових винагород і виплат військовослужбовцям та особам рядового й начальницького складу (рис. 2.6.) [2].

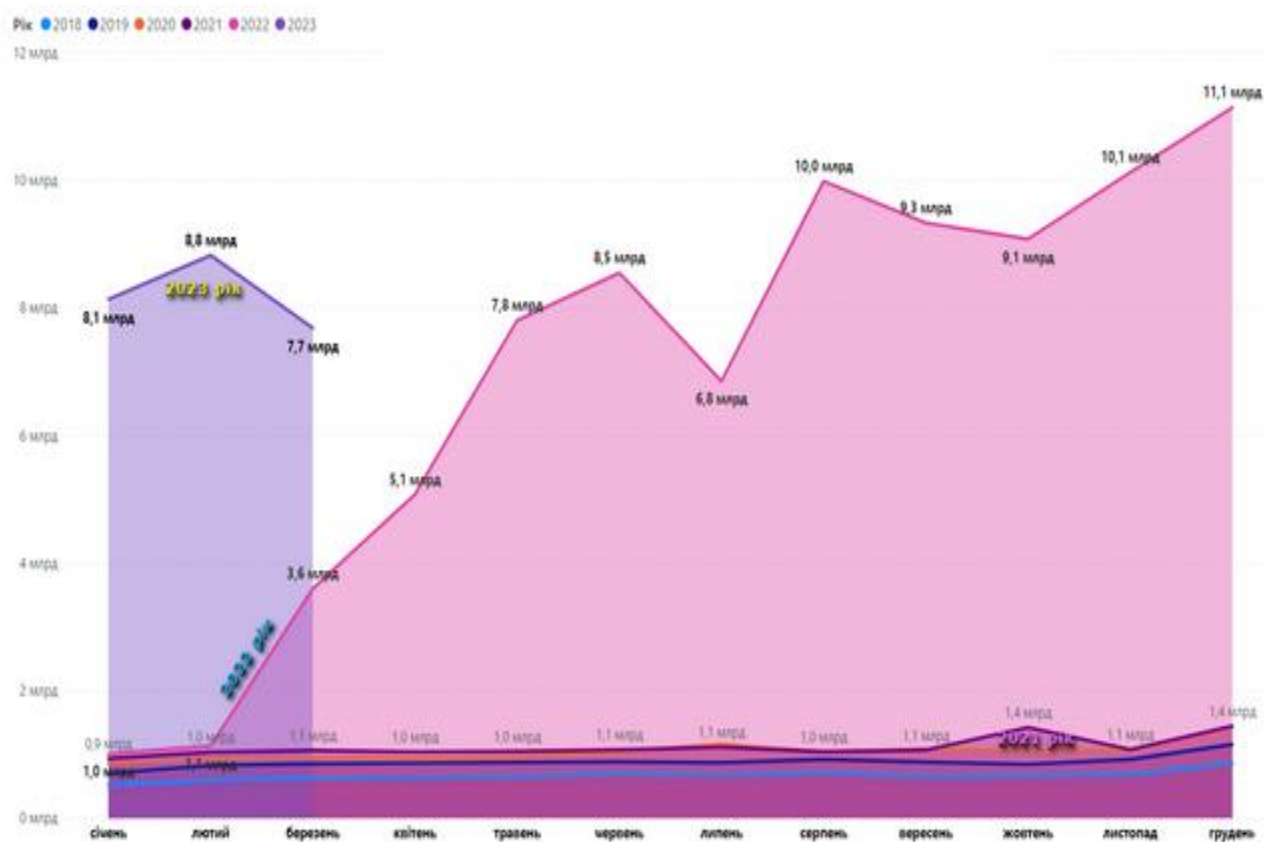

Рис. 2.6. Динаміка надходжень ПДФО військовослужбовців за 2018-2022 роки

Надходження від податку на майно поступово відновлюються. Протягом 2022 року спостерігалось значне скорочення цих надходжень через надані податкові пільги на сплату земельного податку та податку на нерухомість (рис.2.7.) [2].

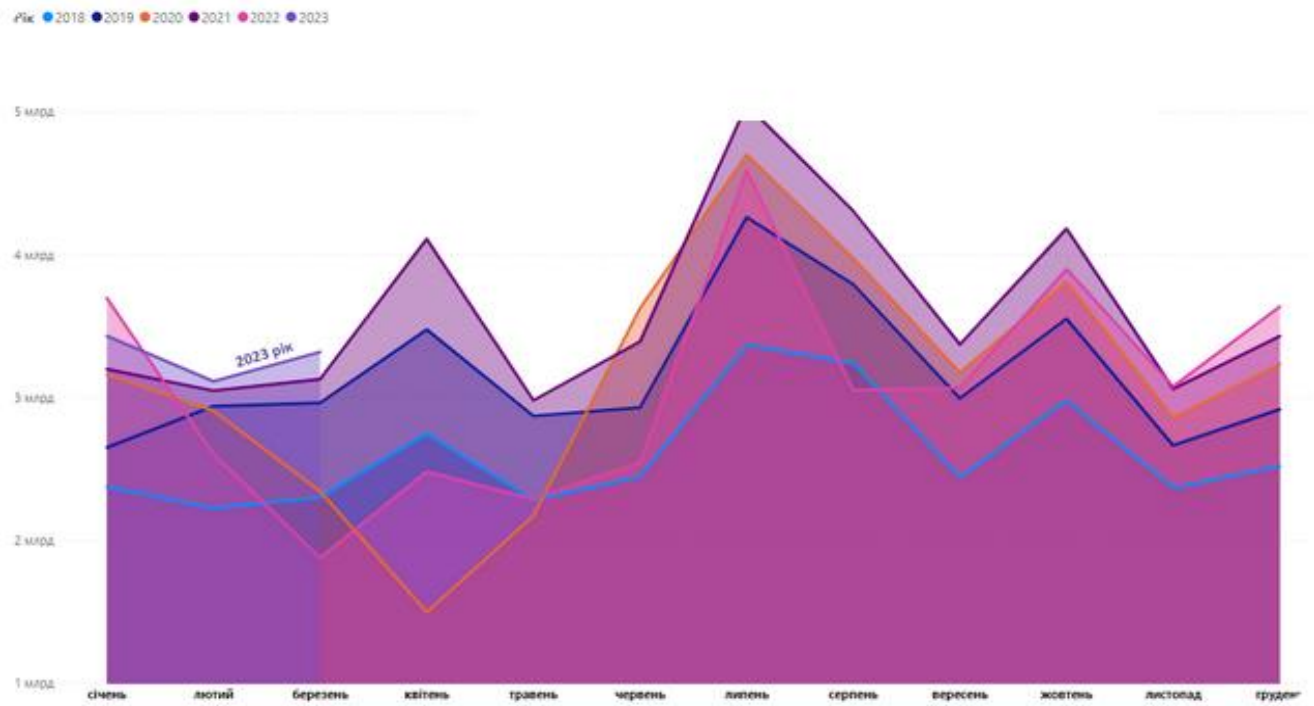

Рис. 2.7. Динаміка надходжень податку на майно за 2018-2022 роки

Водночас у 2023 році очікується позитивний вплив відновлення сплати земельного податку з боку фізичних осіб (рис. 2.8.) [2].

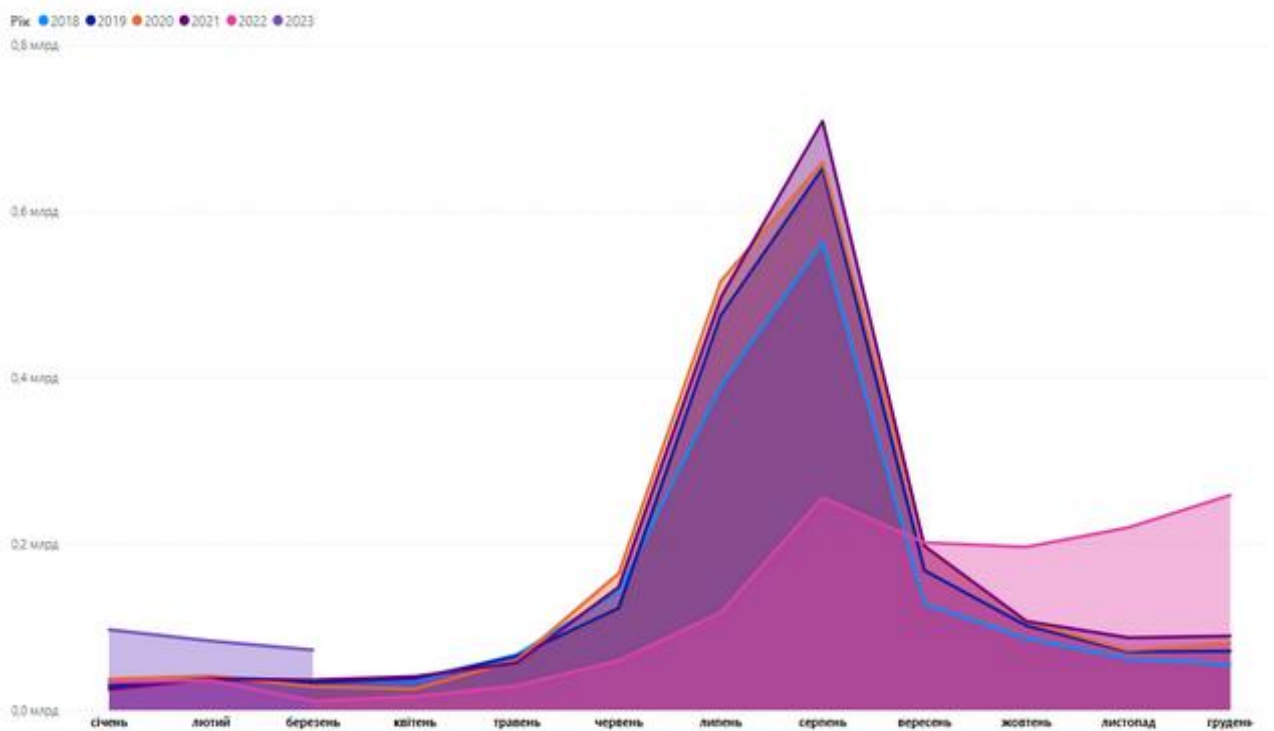

Рис. 2.8. Динаміка надходжень земельного податку з фізичних осіб за 2018-2022 роки

Фінансові результати місцевих бюджетів у 2022 році, а також сподівання на завершення війни, позначаються на пріоритетах витрат.

Аналіз бюджетних видатків демонструє, що найбільша частка фінансування у всіх галузях надходить саме з бюджетів територіальних громад. Це свідчить про значні повноваження громад у забезпеченні функціонування всіх галузей і є підтвердженням результатів децентралізації.

Якщо раніше більшість громад не мали прямих міжбюджетних відносин і залежали від області, а Міністерство фінансів самостійно визначало обсяги витрат першого кошика (майже 80% видатків загального фонду) місцевих бюджетів, то сьогодні, завдяки фінансовій децентралізації, місцеві бюджети є самостійними і спроможними.

Частку видатків місцевих бюджетів у ВВП представлено на рис. 2.9. [21].

Рис. 2.9. Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП

Частку видатків місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України представлено на рис. 2.10. [21]

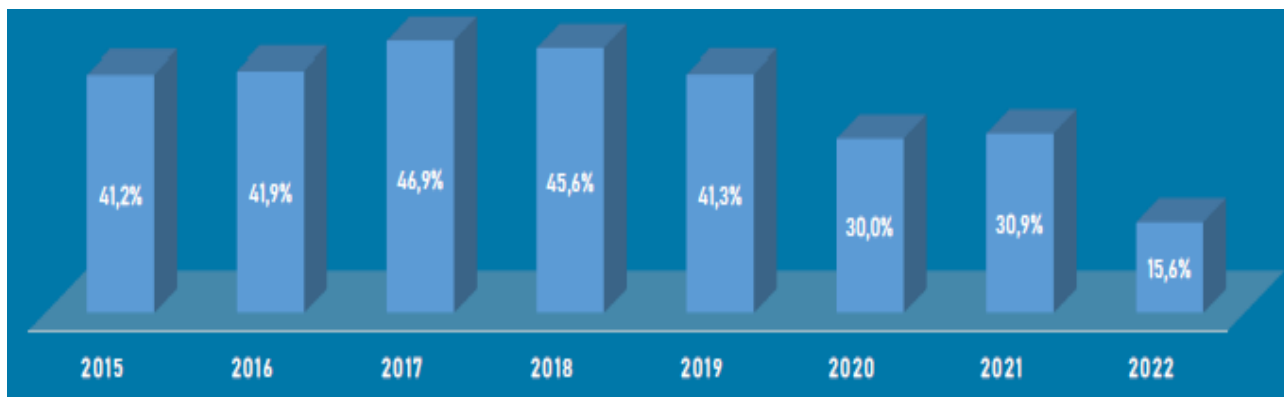

Рис. 2.10. Частка видатків місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України

Розглядаючи динаміку видатків (рис. 2.11.), у 2022 році спостерігалось помітне зниження видатків у більшості секторів, особливо в освіті та охороні здоров'я, окрім сфер соціального захисту та громадського порядку й безпеки. Це було зумовлено першочерговою потребою спрямування коштів на видатки, пов'язані з умовами воєнного стану [26].

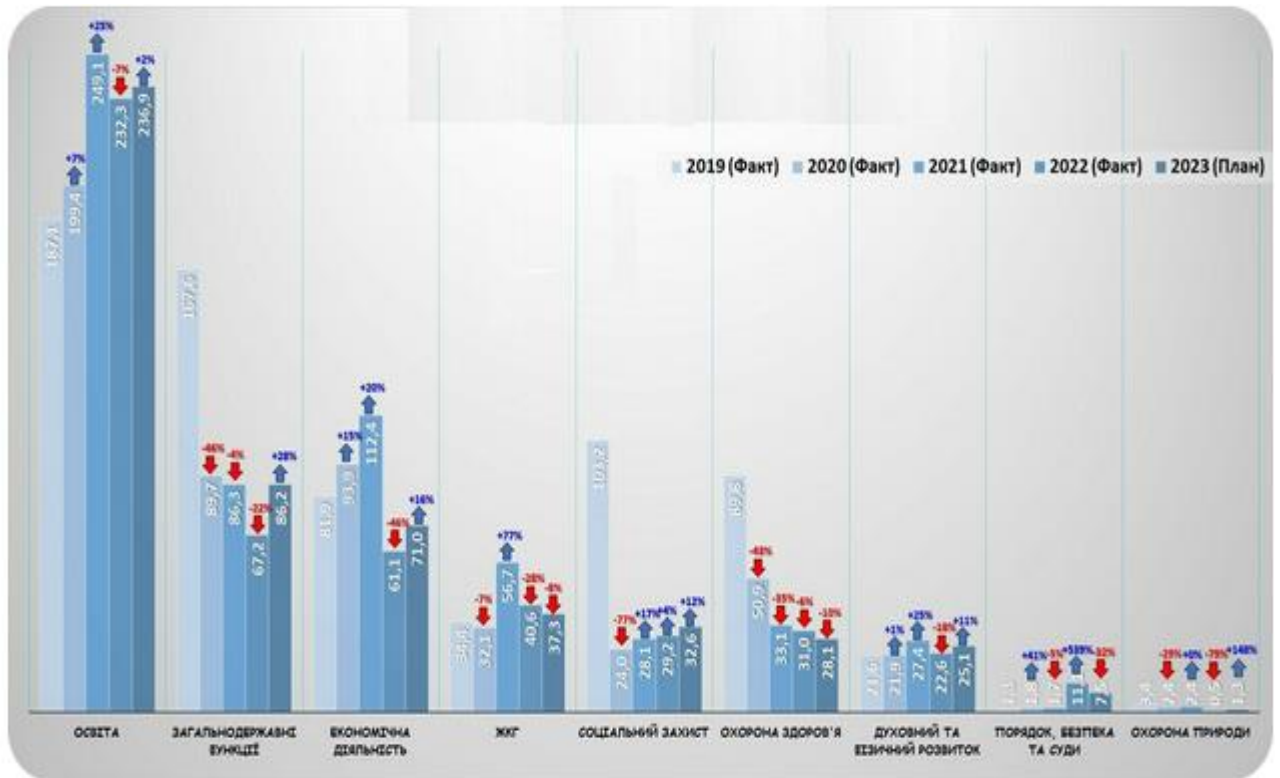

Рис. 2.11. Видатки місцевих бюджетів у розрізі галузей

Зменшення видатків на охорону здоров'я стало наслідком переходу від субвенційного принципу фінансування до оплати послуг через НСЗУ. Схоже скорочення видатків у сфері соціального захисту у 2020 році було спричинене зміною трансфертної політики, скасуванням певних соціальних субвенцій і переходом до фінансування через Мінсоцполітики.

Значне скорочення видатків на економічну діяльність у 2022 році здебільшого стосувалося розвитку інфраструктури, як-от будівництва доріг, об'єктів житлово-комунального господарства, транспорту тощо. Проте у 2023 році заплановано поступове збільшення цих витрат, що свідчить про оптимістичні очікування щодо економічного відновлення.

Зросли також видатки державного бюджету на заробітну плату, що

пов'язано зі збільшенням оплати праці в оборонному секторі — виправданий крок за умов війни. У місцевих бюджетах видатки на оплату праці у 2022 році, навпаки, були нижчими порівняно з 2021 роком (рис.2.12.) [26].

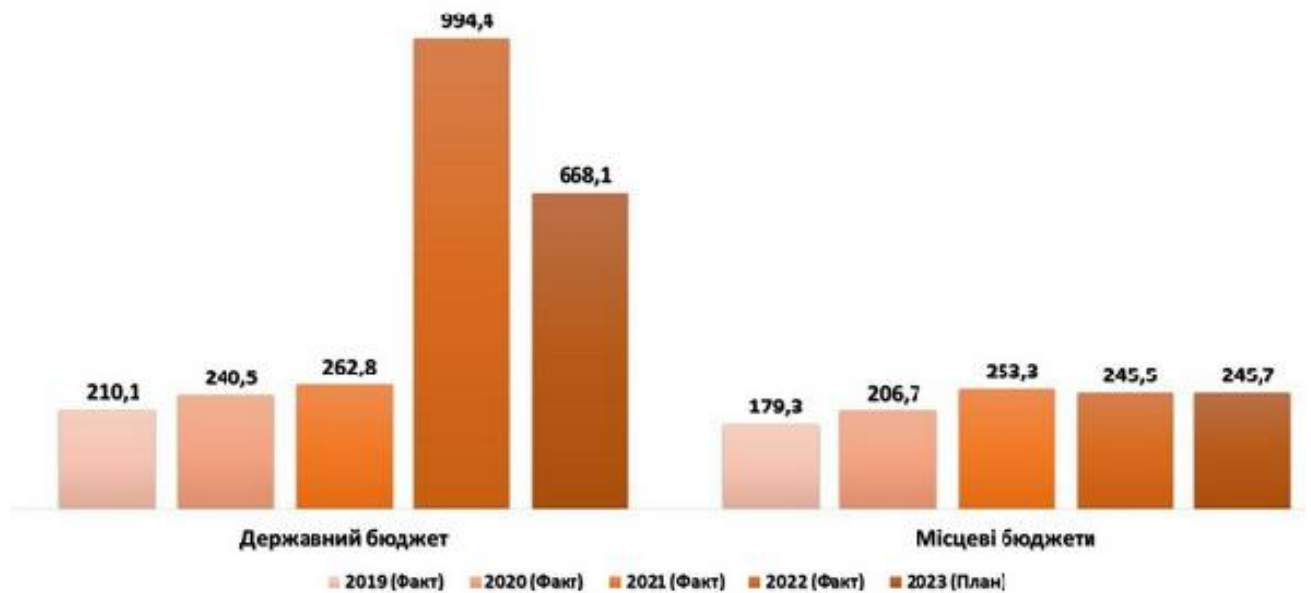

Рис. 2.12. Видатки на заробітну плату з державного та місцевих бюджетів

Зміни у структурі видатків обумовили потребу скорочення першочергових витрат, зокрема значне зменшення капітальних видатків у 2022 році (-34% у державному бюджеті та -59% у місцевих бюджетах) (рис.2.13.) [26].

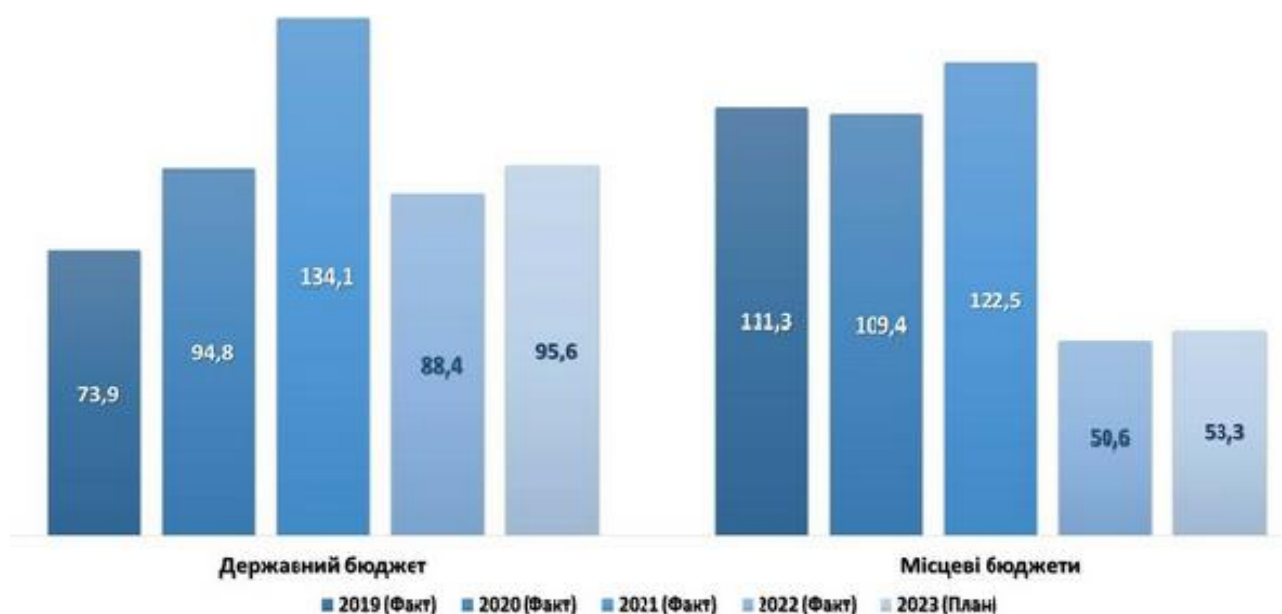

Рис. 2.13. Капітальні видатки з державного та місцевих бюджетів

2021 рік характеризувався відновленням економічного зростання, і капітальні видатки були суттєво вищими порівняно з пандемійним 2020 роком (+41% у державному бюджеті та +12% у місцевих бюджетах).

У 2023 році Уряд реалізує 40 програм державної підтримки розвитку територій, передбачивши на це понад 119 млрд грн. Державні ресурси для регіональної підтримки спрямовуються на різні напрями.

Центральні виконавчі органи виступають головними розпорядниками і відповідальними за виконання бюджетних програм, тоді як бенефіціарами є регіони, зокрема, місцеві органи влади та самоврядування.

Ці кошти спрямовані на місцевий рівень, аби забезпечити умови для динамічного і збалансованого розвитку регіонів.

Отже, стан місцевих бюджетів у звітному році можна загалом оцінити позитивно. Однак, варто зазначити, що місцеві бюджети стикаються з високим рівнем дисбалансу. Крім того, потребує суттєвого вдосконалення державна бюджетна політика.

Наприклад, зарахування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) за місцем проживання могло б вирішити низку проблем. Це дозволило б уникнути випадків, коли ПДФО сплачується не за місцем знаходження виробничих потужностей, а за місцем реєстрації юридичної особи, що сприяє ухиленню від сплати. Також зникли б диспропорції щодо ПДФО військовослужбовців, зменшились би маніпуляції з реєстрацією військових частин або великих платників податків.

Необхідно також переглянути політику державних трансфертів. Часто виникають ситуації, коли держава надає додаткові кошти бюджетам, доходи яких у 2023 році більш ніж удвічі перевищили рівень 2021 року, незважаючи на воєнний стан. Водночас існують громади з негативним приростом доходів, які не отримують додаткових коштів, що потребує оперативного вирішення.

2.2. Аналіз формування доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади

До складу Великокучурівської сільської територіальної громади входять п'ять населених пунктів із центром у селі Великий Кучурів. Загальна площа громади становить 98,037 км², а чисельність населення станом на 01.01.2023 року налічує 14 418 осіб.

На території громади активно функціонує близько 235 суб'єктів підприємницької діяльності, що займаються виробництвом вікон і дверей, будівництвом, торгівлею, виготовленням цегли, громадським харчуванням, сільським господарством і садівництвом, виробництвом свічок, швейною справою та транспортними послугами.

Серед підприємств найбільш вагомими є ТзОВ «Вікна-Стиль» (виробництво метало-пластикових вікон і дверей), ТзОВ «АПЛОТ» (виготовлення меблів), «Сіанон-ЛТД» (продаж будівельних матеріалів), цегельний завод у селі Снячів і дослідна станція садівництва «Яблунівка». Ці компанії працевлаштовують від 10 до 60 осіб і сплачують податки з доходів найманих працівників до місцевого бюджету.

Нині перспективними галузями розвитку у Великокучурівській громаді є виготовлення вікон, дверей та меблів. Лідерами серед підприємств є ТзОВ «Вікна-Стиль», «Аплот» і «Євро Віндоус». Їхній розвиток підтримує близькість до обласного центру, вигідна логістика, нижчі витрати на оренду приміщень і плату за землю. Це сприяє реалізації продукції як кінцевим споживачам, так і будівельним компаніям, що працюють у м. Чернівці, та забезпечує присутність товарів на торговельних майданчиках, зокрема на Калинівському ринку.

Буковина, зокрема села Великий Кучурів і Тисовець, здавна славляться традицією виготовлення свічок та весільних прикрас, що бере початок ще з часів австро-угорської доби. Цією діяльністю займається близько 10% місцевих жителів, зазвичай у форматі дрібнотоварного домашнього виробництва, де

здіяні родини. Для багатьох це є додатковим джерелом доходу.

У сфері сільського господарства громада співпрацює з підприємствами, які орендують земельні паї у мешканців та вирощують технічні культури, такі як соя та пшениця. Ці підприємства працюють стабільно, проте не мають потенціалу для розширення через обмеженість вільних земельних ресурсів.

За структурою бізнесу, 98,45% суб'єктів господарювання в громаді мають річний оборот менше 2 млн. євро., що відповідає критеріям малого бізнесу за класифікацією Господарського кодексу України. Решта підприємств належить до середнього бізнесу.

У сучасних умовах бізнес, так само як і бюджетна сфера, все більше стикається з нестачею висококваліфікованих фахівців. Близькість обласного центру для підприємств має певний негативний ефект, адже спеціалісти віддають перевагу роботі в Чернівцях, де оплата праці вища.

Сільська рада не має прямого впливу на регіональний ринок праці, але може виступати посередником для бізнесу. Це може включати взаємодію з навчальними закладами, зокрема закладами професійно-технічної освіти, для підготовки цільових кадрів. Співпраця зі службою зайнятості дає можливість організовувати короткострокові програми навчання чи перепідготовки кадрів, а також підтримувати освітні заходи, такі як тренінги, семінари та майстер-класи. Це особливо актуально для впровадження інноваційних технологій, зокрема ІТ-рішень, у виробничі процеси. Сільська рада також сприяє формуванню інклюзивного ринку праці, який враховує потреби соціально вразливих категорій населення — ветеранів АТО, вимушених переселенців та осіб з особливими потребами.

У громаді немає власних закладів професійної освіти, тому співпраця обмежується найближчими професійно-технічними училищами, такими як Глибоцьке сільськогосподарське та заклади в Чернівцях. За запитом бізнесу служба зайнятості може організувати короткотермінові курси підвищення кваліфікації, проте вони не здатні повністю вирішити проблему дефіциту кваліфікованих кадрів. У результаті роботодавці часто вимушені самотійно

навчати працівників на робочому місці, хоча це не гарантує їх утримання на довгий період.

На основі дослідження соціально-економічного стану населених пунктів, що входять до складу громади проведено її SWOT-аналіз (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

SWOT-аналіз Великокучурівської сільської територіальної громади

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Добра розвинуте транспортне сполучення до обласного центру та кордону з Румунією. 2. Сприятливі природно-кліматичні умови для ведення сільського господарства, розвитку зеленого туризму. 3. Наявність професійних кадрів (вчителів, лікарів, службовців, технічних працівників) 4. Людський потенціал (почуття господаря у мешканців.) 5. Позитивна демографічна динаміка (скорочення місцевого населення супроводжується приростом сімей з обласного центру та інших областей України). 6. Досвід участі у загальнодержавних та міжнародних програмах з підтримки децентралізації	1. Пасивність громади до актуальних проблем сіл; низький рівень розвитку підприємництва у селак громади. 2. Середній рівень якості надання послуг. 3. Високий рівень відтоку робочої сили в міста та за кордон. 4. Нерозвинута інфраструктура: часткова відсутність вуличного освітлення, облаштування доріг з твердим покриттям, обладнаних відпочинкових зон та спортивних майданчиків. 5. Відсутність вільних територій під будівництво нових господарських об'єктів. 6. Відсутність вільних земельних ділянок промислового та комерційного призначення
Можливості	Загрози
1. Збільшення внутрішніх та зовнішніх інвестицій в економіку громади (в т.ч. за рахунок мобілізації коштів від трудових мігрантів з-за кордону). 2. Участь у програмах міжнародної технічної допомоги. 3. Покращення транспортної інфраструктури сіл за рахунок ремонту доріг на рівні області. 4. Створення нових робочих місць, сприятливих умов для малого та середнього бізнесу. 5. Освоєння нових ринків збуту. 6. Децентралізація влади, поява стимулів та механізмів державної підтримки місцевого економічного розвитку. 7. Безпосередня близькість до обласного центру (5-7 км.) і низькі логістичні витрати / оренда. 8. Значний туристичний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал. 9. Розвиток сільського господарства шляхом ідентифікації значущих напрямків (тваринництво, бджоларство, садівництво, лікарські рослини та інше.)	1. Корупція на загальнодержавному рівні. 2. Зубожіння сільського населення і зростання безробіття. 3. Збільшення податкового та іншого роду навантажень на підприємців та потенційних інвесторів. 4. Нестабільна економічна ситуація в державі. 5. Недосконалість та нестабільність податкового та іншого регуляторного законодавства. 6. Постійне непрогнозоване зростання цін на енергоресурси. 7. Політична та валютна нестабільність. 8. Конкуренція місцевого бізнесу з Чернівецькими підприємствами, великими національними мережевими підприємствами. - Ведення військових дій на території України

Беручи до уваги основні показники соціально-економічного розвитку проведемо дослідження практики формування доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади.

Проаналізуємо динаміку доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади за 2018-2022 роки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у 2018-2022 роках, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Податкові надходження	16113,7	19844,6	25867,4	33415,6	31885,5	15771,8	-1530,1	97,88	-20,52
Неподаткові надходження	1711,0	2399,5	1556,6	4890,6	9641,2	7930,2	4750,6	463,48	230,49
Доходи від операцій з капіталом	284,7	0,0	38,2	2284,3	95,4	-189,3	-2188,9	-66,49	-95,82
Цільові фонди	838,6	737,2	796,5	788,7	1098,6	260	309,9	31,00	39,29
Офіційні трансферти	61788,4	74857,4	63255	71076,3	67917,9	6129,5	-3158,4	9,92	-4,44
Усього доходів	80736,4	97838,7	91513,7	112455,5	110638,6	29902,2	-1816,9	37,04	-1,62

Показники наведені в таблиці в цілому наглядно демонструють негативну динаміку доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у звітному періоді. Так абсолютне відхилення у звітному році порівняно із 2021 роком склало -1816,9 тис. грн. Зокрема за статтями «Податкові надходження», «Доходи від операцій з капіталом» та «Офіційні трансферти» цей показник відповідно мав значення -1530,1 тис. грн., -2188,9 тис. грн. та -3158,4 тис. грн. Однак у порівнянні з 2018 роком в цілому має місце приріст на 29902,2 тис. грн.

У відносних величинах у звітному році порівняно із 2021 роком

відхилення склало -1,62 %. Зокрема за статтями «Податкові надходження», «Доходи від операцій з капіталом» та «Офіційні трансферти» цей показник відповідно мав значення -20,52 %, -95,82 % та -4,44 %. Але у порівнянні з 2018 роком в цілому має місце приріст на 37,04 %.

Проаналізуємо структуру доходів бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади за 2018-2022 роки. Одержані таким способом результати представимо у формі табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Структура доходів бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у 2018-2022 роках, %

Показники	Роки					Абсолютний приріст (+/-)	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
Податкові надходження	19,96	20,28	28,27	29,71	28,82	8,86	-0,90
Неподаткові надходження	2,12	2,45	1,70	4,35	8,71	6,59	4,37
Доходи від операцій з капіталом	0,35	0,00	0,04	2,03	0,09	-0,27	-1,95
Цільові фонди	1,04	0,75	0,87	0,70	0,99	-0,05	0,29
Офіційні трансферти	76,53	76,51	69,12	63,20	61,39	-15,14	-1,82
Усього доходів	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Показники, які наведені в таблиці 2.3 демонструють значне переважання у структурі доходів бюджету Великокучурівської сільської громади одержаних офіційних трансфертів. Позитивним є той факт, що питома вага одержаних трансфертів протягом досліджуваного періоду зменшилась з 76,53 % (у 2018 році) до 61,39 % (у 2022 році), а питома вага податкових надходжень бюджету громади зросла з 19,96 % до 28,82 %.

Однак у порівнянні із 2021 роком частка податкових надходжень

бюджету громади зменшилась на 0,90 % (з 29,71 % до 28,82 %), а частка доходів від операцій з капіталом - на 1,95 % (з 2,03 % до 0,09 %).

Беручи до уваги те, що найбільшу питому вагу у структурі доходів бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади серед власних надходжень займають саме податкові надходження, проведемо аналіз їх динаміки (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка податкових надходжень бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у 2018-2022 роках, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Податок та збір на доходи фізичних осіб	7038,3	7783,4	8855,2	13310,9	16189,5	9151,2	2878,6	130,02	21,63
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	76,2	219,3	377,4	299,3	366,7	290,5	67,4	381,23	22,52
Внутрішні податки на товари та послуги	570,2	579,8	610,1	931,9	1137,1	566,9	205,2	99,42	22,02
Місцеві податки та збори	8424,5	11257,3	16018,8	18869,8	14190,0	5765,5	-4679,8	68,44	-24,80
Інші податки та збори	4,5	4,8	5,9	3,7	2,2	-2,3	-1,5	-51,11	-40,54
Усього податкових надходжень	16113,7	19844,6	25867,4	33415,6	31885,5	15771,8	-1530,1	97,88	-4,58

Показники відображені в таблиці наглядно демонструють негативну динаміку податкових надходжень бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у звітному періоді. Так абсолютне відхилення у звітному році порівняно із 2021 роком склало -1530,1 тис. грн. Зокрема за статтями «Місцеві податки та збори» та «Інші податки та збори» цей показник

відповідно мав значення -4679,8 тис. грн. та -1,5 тис. грн. Однак у порівнянні з 2018 роком в цілому має місце приріст на 15771,8 тис. грн.

У відносних величинах у звітному році порівняно із 2021 роком відхилення склало -4,58 %. Зокрема за статтями «Місцеві податки та збори» та «Інші податки та збори» цей показник відповідно мав значення -24,80 % та -40,54 %. Але у порівнянні з 2018 роком в цілому має місце приріст на 97,88 %.

Такі відхилення були спричинені зменшенням надходжень у 2022 році у порівнянні з 2021 роком: податку на майно з 10403,6 тис. грн. до 6,738,4 тис. грн., єдиного податку з 8466,2 тис. грн. до 7451,6 тис. грн. та екологічного податку з 3,5 тис. грн. до 1,8 тис.грн.

Проаналізуємо структуру податкових надходжень бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади за 2018-2022 роки. Одержані результати представимо у формі табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Структура податкових надходжень бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у 2018-2022 роках, %

Показники	Роки					Абсолютний приріст (+/-)	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
Податок та збір на доходи фізичних осіб	43,68	39,22	34,23	39,83	50,77	7,09	10,94
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	0,47	1,11	1,46	0,90	1,15	0,68	0,25
Внутрішні податки на товари та послуги	3,54	2,92	2,36	2,79	3,57	0,03	0,78
Місцеві податки та збори	52,28	56,73	61,93	56,47	44,50	-7,78	-11,97
Інші податки та збори	0,03	0,02	0,02	0,01	0,01	-0,02	0,00
Усього податкових надходжень	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Показники, які наведені в таблиці 2.5 демонструють значне переважання у структурі податкових надходжень бюджету Великокучурівської громади податків та збір на доходи фізичних осіб, а також місцевих податків та зборів.

Однак у порівнянні із попередніми роками частка місцевих податків та зборів зменшилась. Зокрема на 7,78 % (з 52,28 %) порівняно з 2018 роком та на 11,97 % (з 56,47 %) порівняно з 2021 роком.

Сільській владі слід звернути більше уваги на джерела та методи мобілізації податкових, неподаткових надходжень, а також доходів від операцій з капіталом.

2.3. Аналіз виконання видаткової частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади

У Великокучурівській сільській територіальній громаді надають освітні послуги заклади загальної середньої та дошкільної освіти. У громаді функціонує 6 освітніх закладів, зокрема: Годилівський ЗЗСО I-III ст. з дошкільним підрозділом, Снячівський ЗЗСО I-III ст. з дошкільним підрозділом, Великокучурівський ЗЗСО I-III ст. ім. В. Бузенка, Тисовецький ЗЗСО I-II ст. ім. А. Душчака, Великокучурівський ЗДО «Казка» та Великокучурівська музична школа. Усі ці заклади добре укомплектовані, а чисельність учнів наближена до проектної потужності, що свідчить про оптимальну мережу.

Культурна інфраструктура громади представлена чотирма закладами, серед яких будинки культури в кожному селі (в Глибочку функціонує сільський клуб). У 2018 році заклади культури були об'єднані в Центр культури і дозвілля на базі Великокучурівського будинку культури, а інші заклади стали його філіями.

Спортивна діяльність у громаді активно підтримується. Тут діє дитячо-юнацька спортивна школа у Великому Кучурові, а філія ДЮСШ працює при Великокучурівському ЗЗСО I-III ст., де додаткові спортивні заняття користуються великим попитом. У школі займаються 492 дитини, з якими працюють 12 тренерів під керівництвом директора.

Забезпечення соціального захисту в громаді здійснює комунальна установа «Центр надання соціальних послуг». Соціальні робітники центру надають допомогу мешканцям громади, особливо літнім людям, особам з інвалідністю, самотнім, хворим, та тим, хто потребує соціальної підтримки, допомагаючи з оформленням різних видів допомоги, пільг і субсидій з державного та місцевого бюджетів.

Проаналізуємо динаміку видаткової частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади за 2018-2022 роки (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка видаткової частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у 2018-2022 роках, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Державне управління	6434,2	9811,8	11089,1	14457,4	14070,6	7636,4	-386,8	118,68	-2,68
Освіта	34411,5	48935,6	53020,9	71595,1	71109,1	36697,6	-486,0	106,64	-0,68
Охорона здоров'я	4520,2	1745,4	1728,4	1457	1044,6	-3475,6	-412,4	-76,89	-28,30
Соціальний захист та соціальне забезпечення	665,9	658,8	945,4	4340,5	9236,5	8570,6	4896,0	1287,07	112,80
Житлово-комунальне господарство	5169,7	5893,9	4728,8	5604,8	6671,7	1502	1066,9	29,05	19,04
Культура і мистецтво	1525,3	1176,1	1213,4	1075,6	1528,6	3,3	453,0	0,22	42,12
Фізична культура і спорт	529	1973	2737,5	1796,3	1731,8	1202,8	-64,5	227,37	-3,59
Економічна діяльність	7753,2	14558,8	6713,4	9449	4943,1	-2810,1	-4505,9	-36,24	-47,69
Інша діяльність	2340,6	3074,8	1948,6	1548,1	3061	720,4	1512,9	30,78	97,73
Разом видатків без трансфертів	63349,6	87828,2	84125,5	111323,8	113397	50047,4	2073,2	79,00	1,86
Кошти, що передаються до інших бюджетів	8867,8	9270,5	2868,3	1272,9	1992,3	-6875,5	719,4	-77,53	56,52
Усього видатків	72217,4	97098,7	86993,8	112596,7	115389,3	43171,9	2792,6	59,78	2,48

Наведена в таблиці інформація демонструє фактичну динаміку видаткової частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у 2018-2022 роках.

Так, у 2022 році видаткова частина бюджету громади більша за відповідні показники 2018 та 2021 років на 43171,9 тис. грн. та 2792,6 тис. грн. відповідно.

Поряд із цим у звітному році порівняно із попереднім за більшістю статей видатків бюджету має місце негативна динаміка, зокрема: «Державне управління» (-386,8 тис. грн.), «Освіта» (-486,0 тис. грн.), «Охорона здоров'я» (-412,4 тис. грн.), «Фізична культура і спорт» (-64,5 тис. грн.), «Економічна діяльність» (-4505,9 тис. грн.).

За окремими статтями видатків бюджету має місце позитивна динаміка, зокрема: «Соціальний захист та соціальне забезпечення» (+4896,0 тис. грн.), «Культура і мистецтво» (+453,0 тис. грн.), «Житлово-комунальне господарство» (+1066,9 тис. грн.), «Інша діяльність» (+1512,9 тис. грн.).

У відносних величинах у звітному році порівняно із 2021 роком по видатках в цілому відхилення склало +2,48 %. Зокрема за статтями: ««Соціальний захист та соціальне забезпечення», «Житлово-комунальне господарство», «Культура і мистецтво», «Інша діяльність» цей показник відповідно мав значення 112,80 %, 19,04 %, 42,12 % та 97,73 %.

Однак за низкою статей видатків бюджету прослідковується від'ємна динаміка: «Державне управління» (-2,68 %), «Освіта» (-0,68 %), «Охорона здоров'я» (-28,30 %), «Фізична культура і спорт» (-3,59 %), «Економічна діяльність» (-47,69 %).

Скорочення видатків бюджету громади за окремими статтями зумовлено повномасштабним вторгненням росії та військовими діями на території нашої країни.

Проаналізуємо структуру видатків бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади за 2018-2022 роки. Одержані таким способом результати представимо у формі табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Структура видатків бюджету Великокучурівської сільської територіальної
громади у 2018-2022 роках, %

Показники	Роки					Абсолютний приріст (+/-)	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
Державне управління	8,91	10,10	12,75	12,84	12,19	3,28	-0,65
Освіта	47,65	50,40	60,95	63,59	61,63	13,98	-1,96
Охорона здоров'я	6,26	1,80	1,99	1,29	0,91	-5,35	-0,39
Соціальний захист та соціальне забезпечення	0,92	0,68	1,09	3,85	8,00	7,08	4,15
Житлово-комунальне господарство	7,16	6,07	5,44	4,98	5,78	-1,38	0,80
Культура і мистецтво	2,11	1,21	1,39	0,96	1,32	-0,79	0,37
Фізична культура і спорт	0,73	2,03	3,15	1,60	1,50	0,77	-0,09
Економічна діяльність	10,74	14,99	7,72	8,39	4,28	-6,45	-4,11
Інша діяльність	3,24	3,17	2,24	1,37	2,65	-0,59	1,28
Разом видатків без трансфертів	87,72	90,45	96,70	98,87	98,27	10,55	-0,60
Кошти, що передаються до інших бюджетів	12,28	9,55	3,30	1,13	1,73	-10,55	0,60
Усього видатків	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Таким чином, найбільшу питому вагу у структурі видатків бюджету сільської територіальної громади у 2022 році займають видатки на освіту (61,63 %), державне управління (12,19 %), соціальний захист та соціальне забезпечення (8,00 %), житлово-комунальне господарство (5,78 %) та економічну діяльність (4,28 %).

Не опускаючи з уваги повномасштабне вторгнення росії та військові дії на території нашої країни, проведемо більш детальніший аналіз видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2018-2022 роках (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка видатків бюджету Великокучурівської сільської територіальної
громади на соціальний захист та соціальне забезпечення
у 2018-2022 роках, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2018	2022 / 2021	2022/ 2018	2022/ 2021
Надання соціальних та реабілітаційних послуг громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю в установах соціального обслуговування	381,9	399,1	0,0	0,0	0,0	-381,9	0,0	-100,00	-
Надання пільг з оплати послуг зв'язку, інших передбачених законодавством пільг окремим категоріям громадян та компенсації за пільговий проїзд окремих категорій громадян	0,0	0,0	49,6	44,3	11,3	11,3	-33,0	-	-74,49
Заклади і заходи з питань дітей та їх соціального захисту	99,5	106,5	0,0	478,9	48,1	-51,4	-430,8	-51,66	-89,96
Здійснення соціальної роботи з вразливими категоріями населення	0,0	0,0	0,0	1001,4	0,0	0,0	-1001,4	-	-100,00
Видатки на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни	0,0	0,0	0,0	0,0	314,1	314,1	314,1	-	-
Видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану	0,0	0,0	0,0	0,0	5128,1	5128,1	5128,1	-	-
Інші заклади та заходи у сфері соціального захисту і соціального забезпечення	184,5	153,2	895,8	2815,9	3734,9	3550,4	919,0	1924,34	32,64
Усього видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення	665,9	658,8	945,4	4340,5	9236,5	8570,6	4896,0	1287,07	112,80

Отже, видатки бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2018-2022 роках мають позитивну динаміку. У 2022 році загальний обсяг видатків за цією статтею перевищив відповідний показник 2018 та 2021 року на 8570,6 тис. грн. та 4896,0 тис. грн. відповідно. Переважання показника у звітному році порівняно із попереднім на 112,80 % зумовлено наслідками російського військового вторгнення, що спричинило до появи нових статей видатків: «Видатки на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни» та «Видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану».

Проаналізуємо динаміку видатків бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у 2018-2022 роках на економічну діяльність (табл. 2.9)

Таблиця 2.9

Динаміка видатків бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади на економічну діяльність у 2018-2022 роках, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2018	2022 / 2021	2022/ 2018	2022/ 2021
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	91,3	269,1	137,0	77,0	0,0	-91,3	-77	-100,00	-100,00
Будівництво та регіональний розвиток	6260,6	11889,7	3776,6	4808,5	2653,1	-3607,5	-2155,4	-57,62	-44,82
Транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство	483,8	1403,9	2048,3	3495,5	1794,1	1310,3	-1701,4	270,84	-48,67
Інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю	917,5	996,1	751,5	1068	495,9	-421,6	-572,1	-45,95	-53,57
Усього видатків на економічну діяльність	7753,2	14558,8	6713,4	9449	4943,1	-2810,1	-4505,9	-36,24	-47,69

Отже у 2022 році відбулось зменшення видатків бюджету на економічну

діяльність як в цілому, так і за кожною із статей не тільки порівняно із 2021 роком, але й із 2018 роком.

Стрімке зниження видатків на економічну діяльність спричинене військовою агресією країни-окупанта та необхідністю перерозподілу бюджетних коштів на першочергові потреби відповідно до умов воєнного стану.

Висновки до розділу 2

У процесі здійснення аналізу практики управління коштами бюджету територіальної громади сформульовані наступні висновки:

- досліджено місцеві бюджети у системі державних фінансів України. Місцеві бюджети нині займають важливе місце в системі державних фінансів України, забезпечуючи надання якісних публічних послуг громадянам, адже основні надходження до державного бюджету спрямовуються на сектор безпеки й оборони. Протягом звітного періоду спостерігалось зростання доходів місцевих бюджетів порівняно з попередніми роками, а також поступове відновлення темпів приросту доходної частини. Аналіз видатків місцевих бюджетів показав, що основні кошти спрямовуються з бюджетів територіальних громад, зокрема на всі сфери діяльності. Видатки у 2022 році зменшилися практично в усіх галузях, особливо в освіті та охороні здоров'я, за винятком соціального захисту і громадської безпеки, що зумовлено необхідністю фінансування воєнних потреб;

- проведено аналіз формування доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади. У звітному періоді має місце негативна динаміка доходної частини бюджету громади. Абсолютне відхилення у звітному році порівняно із 2021 роком склало -1816,9 тис. грн. У структурі доходів бюджету Великокучурівської сільської громади переважають

одержані офіційні трансферти. Позитивним є той факт, що питома вага одержаних трансфертів протягом досліджуваного періоду зменшилась з 76,53 % (у 2018 році) до 61,39 % (у 2022 році). У структурі податкових надходжень бюджету Великокучурівської громади переважають податки та збори на доходи фізичних осіб, а також місцевих податки та збори. Однак у порівнянні із попередніми роками частка місцевих податків та зборів зменшилась;

- проаналізовано виконання видаткової частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади. У 2022 році видаткова частина бюджету громади перевищує відповідні показники 2018 та 2021 років. У відносних величинах у звітному році порівняно із 2021 роком по видатках в цілому відхилення склало +2,48 %. Поряд із цим у звітному році порівняно із попереднім за більшістю статей видатків бюджету має місце негативна динаміка, зокрема: «Державне управління» (-386,8 тис. грн.), «Освіта» (-486,0 тис. грн.), «Охорона здоров'я» (-412,4 тис. грн.), «Фізична культура і спорт» (-64,5 тис. грн.), «Економічна діяльність» (-4505,9 тис. грн.). Переважання у звітному році порівняно із попереднім видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення на 112,80 % зумовлено наслідками російського військового вторгнення, що спричинило появу нових статей видатків: «Видатки на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни» та «Видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану». Стрімке зниження видатків за окремими статтями зумовлене військовою агресією країни-окупанта та необхідністю перерозподілу бюджетних коштів на першочергові потреби відповідно до умов воєнного стану.

РОЗДІЛ 3. ОРІЄНТИРИ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Світовий досвід формування бюджетів територіальних громад

Україна крокує до інтеграції в європейський простір, зосереджуючи увагу на питаннях територіального розвитку та фінансових джерел для його підтримки, які повинні стати невід'ємною частиною економічних реформ. Бюджети територіальних громад, що становлять значну частину бюджетної системи України, стикаються з гострою проблемою формування та наповнення, що робить цей аспект надзвичайно важливим. Тут може стати в нагоді досвід інших країн. Кожна демократична держава прагне забезпечити ефективну роботу місцевого самоврядування. У цьому контексті особливе значення мають фінансові та економічні основи місцевого самоврядування, які безпосередньо впливають на інтереси громадян.

З огляду на процес децентралізації та реформи місцевого самоврядування, виникла необхідність глибокого аналізу та вдосконалення механізмів формування бюджетів територіальних громад. Потребує вирішення завдання створення ефективного фінансового механізму, що забезпечить сталість і прозорість формування бюджету громади в межах міжбюджетних відносин, враховуючи соціально-економічні особливості адміністративно-територіальних одиниць.

У сучасному світі зростає популярність багаторівневих систем державного управління. Ключовими питаннями у відносинах між рівнями влади є розподіл повноважень, відповідальності та забезпечення їх належної діяльності. Головним принципом формування компетенцій на кожному рівні є досягнення максимальної ефективності у виконанні покладених функцій і

завдань.

Оптимальний баланс між державною владою та місцевим самоврядуванням варіюється в різних країнах залежно від історичних, національних і географічних умов. У більшості держав континентальної Європи структура адміністративно-територіального поділу передбачає, що місцеве самоврядування є важливою складовою єдиної державної системи.

Помітний розвиток місцевого самоврядування в Європі набуло після завершення Другої світової війни. Упродовж останніх десятиліть, на тлі процесів європейської інтеграції, в багатьох країнах спостерігається тенденція до підсилення ролі місцевих органів влади. Як у федеративних, так і в унітарних державах, місцеві органи активно залучаються до процесу управління. Ця практика ґрунтується на принципі субсидіарності, що відображає інституційну організацію суспільства.

Міжнародний досвід свідчить, що з економічними змінами змінюється і роль держави в ринкових відносинах, включаючи коригування в податковій та бюджетній політиці, яка використовується державою як інструмент регулювання економіки.

Закордонні держави, пройшовши етапи еволюційного становлення своїх бюджетних і податкових систем, вже запровадили дієві інструменти управління місцевими бюджетами та механізмами податкового адміністрування. У цьому сенсі навіть негативний іноземний досвід може бути корисним для формування обґрунтованої стратегії розвитку місцевих бюджетів в Україні. Проте просте копіювання іноземних підходів у цій сфері не обіцяє автоматичних позитивних змін у нашому суспільстві. Саме тому перехід до нової моделі місцевого самоврядування має враховувати національні особливості, історичний досвід та сучасні потреби розвитку [18, с.25].

Доведено, що податково-бюджетна система, побудована на наукових засадах та з урахуванням специфіки країни, сприяє економічному зростанню і стимулює ділову активність населення. Важливим аспектом тут є перерозподіл податкових повноважень між центральною владою і територіальними

структурами, що реалізується у межах податкового федералізму. Він відіграє ключову роль у регулюванні розподілу податкових доходів між центром і регіонами, а також у формуванні дохідної частини бюджетів різних рівнів.

Приклад США демонструє складність системи податкового федералізму. Незважаючи на те, що податкова система там не є ідеальною, податки виконують не лише фіскальну, але й регулюючу та стимулюючу функції. Така система забезпечує наповнення федерального, штатного та місцевих бюджетів, підтримуючи реалізацію принципів платоспроможності, стимулювання малого бізнесу, інвестицій та інноваційного виробництва на всій території країни.

На відміну від багатьох інших федеративних країн, у США питання рівномірного розподілу бюджетних ресурсів вирішується через чітке розмежування бюджетно-податкових повноважень між федеральним урядом, владою штатів і місцевими органами. Система американського податкового федералізму спрямована на залучення приватного капіталу, де податкові пільги виступають непрямим стимулом для підтримки підприємницької активності [1, с.69].

Основним джерелом доходів федерального бюджету США є прямі податки, що суттєво переважають над непрямыми надходженнями (90,5% проти 9,5%). До найбільших складових доходів федерального бюджету належить прибутковий податок, який забезпечує близько половини всіх надходжень, а також внески до фонду соціального страхування. Бюджети штатів наповнюються здебільшого через акцизні збори та податок з продажів (36%) і податок на соціальне страхування (27%). У структурі місцевих бюджетів домінує податок на майно (53%) і податок з продажів (32%). також важливо враховувати, що федеральний уряд перерозподіляє частину своїх доходів між штатами на основі спеціальних програм [18, с.24].

Михайлишин Л. наголошує на тому, що: «Податковий федералізм Японії має певні відмінності від американської та європейської моделей. У Японії дві третини податкових надходжень складають державні податки, більшість із яких — прямі. В країні діє 25 державних та 30 місцевих податків. Також розвинена

система стимулювання інвестицій, що підтримує як національні, так і іноземні вкладення, особливо в віддалені регіони, де використовуються податкові пільги та субсидії для залучення капіталу» [19, с.344].

У Німеччині податкова система включає федеральні податки, спільні податки, податок на землю, територіальні та церковні податки. Особливістю федеральних податків є їх неподільність. Найбільшу частину доходів до бюджету Федерації забезпечує прибутковий податок з фізичних осіб, а на другому місці — ПДВ, частка якого становить 28%. Важливим джерелом поповнення бюджету також виступає корпоративний податок з фактичного прибутку. Податковий федералізм у Німеччині орієнтований на збалансоване розподілення податкових повноважень між федеральним і регіональними рівнями, що забезпечує рівноправний статус регіональних бюджетів відносно федерального [43, с.134].

У Франції найбільші надходження до державного бюджету забезпечують ПДВ — 41,4% та прибутковий податок з фізичних осіб — 10,6%. У країні існує 16 регіональних податків, ставки яких визначаються регіональними органами влади.

Панасюк Л.В. переконує, що: «Вирішення питання про збір регіональних податків варіюється між країнами, де цим займається центральне податкове відомство, і країнами, де цю функцію виконують місцеві органи. У більшості держав регіональні органи мають право встановлювати податкову базу, визначати податкові ставки та вводити регіональні податки. У багатьох країнах центральна влада здійснює збір як державних, так і регіональних податків із подальшим перерозподілом на місця, оскільки власні податкові надходження регіонів залишаються низькими (наприклад, у Естонії — 0,1%, Болгарії — 1%, Греції — 2%, Угорщині — 4%, Нідерландах — 5%, Словенії — 5%, Латвії — 6%, Туреччині — 7%). Водночас питома вага субсидій у регіональних бюджетах залишається значною (у Естонії — 91%, Болгарії — 78%, Греції — 58%, Угорщині — 66%, Нідерландах — 60%, Словенії — 67%, Латвії — 68%, Туреччині — 56%). Додаткові джерела доходів регіональних бюджетів

включають збори, позики, доходи від муніципальних підприємств, пені, штрафи, продаж муніципального майна та товарів» [28, с.47].

Особливу увагу привертає сучасна практика розподілу податків між центральним та місцевими бюджетами у певних пропорціях (пайовий податок). Наприклад, у Німеччині прибутковий податок розподіляється між центральними, земельними та місцевими органами влади у співвідношенні 42,5%, 42,5% та 15%; корпоративний податок та ПДВ розподіляються приблизно порівну між федеральною та земельними владою. В Австрії прибутковий податок ділиться між центром, регіонами та місцевою владою у співвідношенні 60%, 22% та 18%; податок на нафтопродукти – 88,5%, 8,5% та 3%; ПДВ – 69%, 19% та 12% [22, с.297].

Країни, враховуючи власний рівень розвитку, обирають індивідуальний підхід до розподілу податкових прав і обов'язків між центральними та регіональними органами влади.

Вибір моделі міжбюджетних відносин залежить від форми державного устрою (федеративна чи унітарна держава) та соціально-економічної ситуації, яка формується в країні, зокрема територіальних відмінностей у рівні життя.

Система міжбюджетних відносин у Німеччині є прикладом змішаної моделі. Федеративна структура держави включає 16 земель, органи законодавчої та виконавчої влади яких утворюють другий рівень бюджетної системи, а місцеві органи становлять третій рівень.

Михайлишин Л. наголошує: «У США 50 штатів мають широкі повноваження у сфері бюджетно-податкової політики. Вони можуть встановлювати прямі податки, аналогічні тим, що існують на рівні федерації, та визначати ставки і базу оподаткування. Однак, штати не мають права вводити непрямі податки, такі як податок з обороту або ПДВ, адже це б завадило вільній торгівлі по всій країні, що заборонено Конституцією США. У консолідованому бюджеті США частка федеральних, регіональних та місцевих податків складає 66,3%, 20,6% та 13,1% відповідно, а з урахуванням фінансової допомоги – 49,7%, 28,3% та 22,0%» [19, с.345].

Зарубіжний досвід у сфері міжбюджетних відносин зосереджується на вивченні передових практик міжбюджетного регулювання в країнах, які демонструють ефективні фінансові системи. Основою наповнення бюджетів у зарубіжних країнах є податки, які держава використовує як ключовий інструмент перерозподілу національних доходів. Податки формують дохідну базу державного бюджету, місцевих фінансів і спеціальних державних фондів. При цьому найбільш вагомі податки адмініструють центральні органи, а місцевим органам надано право на менш значні, але важливі для місцевих бюджетів, податки [8, с.263].

Виділяються такі основні моделі розподілу податків між бюджетами різних рівнів:

1. Пайовий розподіл податків, коли частки доходів, що надходять до бюджетів різних рівнів, визначені законодавчо. Ця модель притаманна, зокрема, Німеччині.

2. Спільна база оподаткування, за якої різні рівні влади встановлюють власні податкові ставки на одну базу. Загальна ставка складається з податкових ставок усіх рівнів влади, що застосовують цю базу. Така модель характерна для Швеції [20].

За структурою місцевих податкових доходів, європейські країни поділяються на три основні групи:

1. Країни з високими доходами від податку на майно (Велика Британія, Ірландія, Нідерланди, Люксембург, Португалія).

2. Країни, де значну частку складає прибутковий податок (країни Північної Європи).

3. Країни зі змішаними доходами, які включають прибуткові податки, податки з продажу і податки на майно (Південна Європа: Бельгія, Італія, Кіпр, Іспанія).

Ефективна система регіональних міжбюджетних трансфертів або ж оптимальна модель міжбюджетного регулювання відповідає ряду важливих якісних характеристик:

- 1) забезпечує стабільність і передбачуваність доходів бюджету, високу автономію місцевих органів управління;
- 2) дотримується принципів об'єктивності, справедливості та прозорості в системі міжбюджетних трансфертів;
- 3) має інформаційну відкритість, підтримується великою базою даних;
- 4) передбачає гармонійні та добре розвинені процедури співпраці між органами влади різного рівня;
- 5) здатна до динамічного вдосконалення механізмів міжбюджетних трансфертів.

Такі критерії є характерними для практики міжбюджетного регулювання в таких країнах, як Австралія, Велика Британія, США, Франція, Німеччина, Данія, Швеція, Іспанія та Швейцарія. У цих державах здійснюється як вертикальне (між різними рівнями влади), так і горизонтальне (між органами влади одного рівня) вирівнювання бюджету. Складність визначення обсягу міжбюджетної підтримки є політично делікатним питанням, яке вирішується шляхом досягнення компромісу між необхідністю забезпечити певний рівень бюджетних послуг на національній території та прийнятними мінімальними стандартами для задоволення видаткових потреб.

Михайлишин Л. констатує: «У міжнародній практиці для розподілу міжбюджетних трансфертів застосовуються як централізовані системи (створювані на вищих рівнях влади), так і децентралізовані (створювані на тому ж бюджетному рівні). Водночас можливе використання комбінованих систем, що поєднують елементи обох підходів» [20, с.95].

У всіх країнах консультаційний процес між органами влади різних рівнів є ключовим елементом у міжбюджетних відносинах. Це забезпечує ефективність бюджетного вирівнювання і підтримки, а також сприяє гнучкості міжбюджетного регулювання та збалансованості інтересів усіх учасників системи, будучи важливою складовою політичної системи країни.

Світовий досвід формування доходів свідчить про неоднорідність податкового федералізму в різних країнах. Його форма багато в чому залежить

від економічного курсу та існуючої податкової системи. На податковий федералізм впливають такі чинники, як класифікація податків за джерелами фінансування, методи збору, ставки податків, ієрархія рівнів влади, принцип платоспроможності платників і напрямок використання отриманих коштів.

Зарубіжний досвід показує, що спроможність місцевих органів влади забезпечувати якісні соціальні послуги, вдосконалювати інфраструктуру, підвищувати рівень життя населення та залучати необхідні ресурси для задоволення потреб громадян базується на наступних принципах:

1) стійкій та надійній базі доходів, що складається значною мірою з власних надходжень, а також ефективному розподілі витрат між різними рівнями управління;

2) «оптимальному» розмірі базової територіальної громади та обґрунтованому підході до укрупнення або об'єднання громад для реалізації їхніх спільних інтересів;

3) стратегічному плануванні розвитку, яке виходить від самої громади, враховуючи її пріоритети та потреби, а також мобілізує населення для пошуку ресурсів, що необхідні для досягнення цілей розвитку.

Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що ключовою особливістю місцевого самоврядування є наявність ефективної системи місцевого оподаткування, що дає громадам автономію у запровадженні податків і зборів та встановленні правил їх адміністрування. Законодавство таких країн пристосоване до сучасних умов і сприяє розвитку економічної спроможності місцевих громад.

3.2. Сучасні особливості та пріоритети формування бюджетів територіальних громад

Фінансова підтримка місцевого самоврядування є ключовим чинником

для стимулювання соціально-економічного розвитку територій. Місцеві бюджети – це значний елемент бюджетної системи та важливий інструмент для реалізації фінансової політики держави. Рівень і якість формування місцевих бюджетів безпосередньо впливають на економічний розвиток та забезпечення соціальних потреб громад.

Покращення ефективності управління фінансами територіальних громад має базуватись на підвищенні фіскальної продуктивності місцевих податків та зборів, посиленні бюджетного стимулювання розвитку громад, оптимізації структури місцевих бюджетів та удосконаленні видаткових повноважень. Першочерговим інструментом фінансового забезпечення соціально-економічного зростання є ретельне планування видатків місцевих бюджетів, що підвищує обґрунтованість розподілу коштів з урахуванням пріоритетів розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Для досягнення ефективного функціонування бюджетної системи місцевого рівня слід забезпечити достатній рівень фінансування суспільних потреб, враховуючи стратегічні цілі органів місцевого самоврядування та орієнтуючись на дієве бюджетне планування й раціональне використання ресурсів. Бюджети територіальних громад відіграють основну роль у системі місцевих фінансів, їх формування зумовлене необхідністю виконання функцій, покладених на органи місцевого самоврядування. Подальший розвиток міжбюджетних відносин має відбуватися з урахуванням специфіки соціально-економічних потреб регіонів.

Досвід інших країн є цінним для запровадження системи моніторингу та оцінки доходів і видатків місцевих бюджетів, заснованої на ефективних показниках виконання, а також для вдосконалення міжбюджетних відносин через систему фінансового вирівнювання, надаючи громадам можливість самостійного управління фінансами.

Покращення бюджетного механізму фінансової підтримки територіальних громад є ключовою складовою фінансово-економічного управління, яка впливає на формування та виконання місцевих бюджетів,

забезпечує ефективний механізм міжбюджетних відносин та сприяє соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Необхідно створити ефективний механізм управління фінансами в межах адміністративно-територіальної одиниці, яка є комплексною системою економічних, фінансових та соціальних відносин, що дозволить підвищити якість бюджетного фінансування територій.

Методи оптимізації структури місцевих бюджетів слід розробляти, враховуючи соціально-економічні потреби громад, основні тенденції економічного зростання та особливості розвитку системи бюджетного регулювання. Бюджетна політика має адаптуватися до структурних змін економіки та сприяти створенню умов для інноваційного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Для підвищення якості міжбюджетних відносин важливо вдосконалити розподіл функцій та повноважень між органами державного управління та місцевого самоврядування, забезпечуючи баланс загальнодержавних та місцевих інтересів. Науково обґрунтоване розмежування видаткових і доходних повноважень, а також удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів стануть важливими кроками для зміцнення бюджетів місцевого самоврядування.

Процес розробки місцевих бюджетів у системі бюджетного регулювання є важливим інструментом реалізації фінансово-економічної політики країни. Він є складовою механізму міжбюджетних відносин та головним чинником розвитку соціально-економічного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць. Політика у сфері місцевих бюджетів охоплює дії, пов'язані з формуванням і розподілом доходів, їх використанням, а також фінансовим вирівнюванням територіальних фондів. Це сприяє збалансованому управлінню бюджетними ресурсами на державному рівні.

Для підвищення економічної ефективності територіального управління важливо оптимізувати витратні повноваження місцевих бюджетів, посилити механізми формування та розподілу міжбюджетних трансфертів з урахуванням

особливостей розвитку кожної території, а також забезпечити фінансову та соціальну стабільність місцевих адміністративних одиниць.

Зарубіжний досвід міжбюджетного регулювання показує, що власні доходи місцевих бюджетів часто становлять незначну частку їхньої дохідної структури та не завжди повністю відповідають видатковим потребам місцевого самоврядування. У таких випадках дефіцит фінансування покривається державними дотаціями. Місцеві бюджети є важливим інструментом впливу на розвиток економіки і соціальної сфери адміністративно-територіальних одиниць.

Ефективність бюджетної політики на місцевому рівні значною мірою залежить від збалансованості бюджетів, їх фінансової стійкості та напрямів використання видатків. Якість формування доходів і використання видатків місцевих бюджетів безпосередньо впливає на рівень економічного розвитку територій.

Слободянюк, Н. О., Коніна, М. О. стверджують, що: «У процесі формування бюджетів територіальних громад та їхньої дохідної і видаткової структур, виникає низка питань, які потребують вирішення. Хоча реформи децентралізації були реалізовані, місцеве самоврядування не має достатніх можливостей для повноцінного фінансування власних громад. Наприклад, попри перерозподіл бюджетних коштів, суми, що виділяються у вигляді трансфертів з державного до місцевих бюджетів, не забезпечують громадам належного фінансування. Як наслідок, освітні субвенції є недостатніми, особливо на тлі скорочення дошкільних, шкільних та середньо-професійних закладів по всій країні. Це посилює проблему невідповідності потреб громад та соціально-економічних показників на макрорівні.

Через недостатнє фінансування з боку держави, місцеві органи самоврядування не мають достатніх ресурсів для виконання усіх своїх завдань, зокрема в галузях соціального захисту, освіти, спорту та культури. З появою додаткових джерел доходу для громад виникла проблема ефективного використання коштів, які залишаються невикористаними до кінця фінансового

року. Крім того, значні коливання наповненості дохідної частини місцевих бюджетів продовжують бути актуальною проблемою, попри адміністративно-територіальну реформу, яка скоротила місцевий апарат. Це призвело до більшого навантаження на виконавчі органи об'єднаних громад, спричинивши труднощі у вирівнюванні доходів та видатків за допомогою дотацій та субвенцій» [42].

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 року, стало серйозним викликом для фінансових можливостей територіальних громад у забезпеченні сталого функціонування місцевих органів влади, подальшого розвитку громад і підтримці обороноздатності країни. У результаті ці труднощі ще більше загострилися. Водночас слід зазначити, що центральні органи виконавчої та законодавчої влади здійснили низку заходів, спрямованих на полегшення виконання місцевих бюджетів у 2022 році. Зокрема, з метою підтримки процесів децентралізації в Україні в цей період було реалізовано такі заходи:

- 1) здійснено перерозподіл бюджетних коштів і надано додаткові кредити за бюджетними програмами в межах загальних призначень основних розпорядників бюджетних коштів;

- 2) перенаправлено бюджетні ресурси з Державного бюджету України до місцевих бюджетів (наприклад, дозволено використовувати залишки освітньої субвенції на інші потреби, зокрема на потреби цивільного населення чи на фінансування оборонних заходів у громаді);

- 3) збільшено видатки бюджетів розвитку шляхом скорочення інших витрат за спрощеною процедурою, без обов'язкового погодження з постійною комісією відповідної громади;

- 4) надано можливість перерозподіляти кошти між територіальними громадами без укладання додаткових договорів;

- 5) запроваджено мораторій на перевірки місцевих бюджетів Державною аудиторською службою;

- 6) дозволено перевищення резервного фонду бюджету громади понад 1

% загальних бюджетних видатків фонду;

7) надано дозвіл розпорядникам коштів на здійснення авансових платежів за товари, роботи та послуги, що фінансуються за рахунок бюджету громади;

8) передбачено можливість отримання компенсацій із резервного фонду Державного бюджету для покриття витрат на комунальні послуги в будівлях, які використовуються для розміщення внутрішньо переміщених осіб;

9) дозволено перерахування коштів із бюджетів територіальних громад на потреби територіальної оборони та Збройних Сил України;

10) дозволено затверджувати кошториси, асигнування загального фонду бюджетів громад та плани використання коштів керівниками і заступниками місцевих адміністрацій і виконавчих комітетів рад [25].

Щоб вирішити хронічні проблеми, з якими стикаються територіальні громади, необхідно застосовувати інноваційні підходи, засновані на комплексному розумінні функціонування громади як основного суб'єкта суспільно-економічних процесів.

Великокучурівська сільська територіальна громада відзначається активною участю мешканців у місцевих справах та високим рівнем задоволеності практично у всіх сферах життя. Це стосується і соціальних, і адміністративних послуг, які надаються на місцевому рівні, а також комунальної та інженерної інфраструктури.

Для забезпечення виконання планових показників бюджету Великокучурівській ТГ за доходами та недопущення зменшення надходжень до сільського бюджету треба постійно здійснювати аналіз надходжень платежів як в розрізі самих податків, а також в розрізі всіх платників. Для цього необхідно проводити регулярні засідання комісії з питань мобілізації платежів до бюджету, зокрема з підприємцями, наслідками яких мало б стати реєстрація нових платників податків, які працюють неофіційно, збільшення самих надходжень податків.

З метою недопущення необґрунтованого росту чисельності працівників

бюджетних установ, треба, відповідно до затверджених штатних розписів на бюджетний період, вести контроль за дотриманням штатної чисельності таких працівників та аналізувати фактично зайняті посади на звітні дати.

Висновки до розділу 3

У процесі обґрунтування орієнтирів управління коштами бюджетів територіальних громад в сучасних умовах сформульовані наступні висновки:

- узагальнено світовий досвід формування бюджетів територіальних громад. Досвід економічно розвинутих держав показує, що важливою характеристикою територіальних одиниць є наявність самостійної системи місцевого оподаткування, яка передбачає юридичну автономію у введенні податків і зборів та встановленні порядку їхнього нарахування. Зарубіжні країни, пройшовши етапи розвитку бюджетних і податкових систем, уже впровадили дієві методи управління місцевими бюджетами та процесами збору податків. У цьому контексті також варто враховувати й негативний іноземний досвід для розробки зваженої політики формування місцевих бюджетів у нашій країні;

- визначено особливості та пріоритети формування бюджетів територіальних громад. Попри запроваджені зміни, громади все ще стикаються з труднощами у забезпеченні сталого фінансування на власному рівні. Особливо це актуально в умовах війни, коли центральні органи влади прийняли низку заходів для полегшення виконання бюджетних зобов'язань у 2022 році, що допомогло стабілізувати ситуацію. Для подолання системних фінансових проблем громад необхідно застосовувати нові підходи, що враховують функціонування громади як ключового елемента суспільно-економічних відносин. Визначено чинники, які позитивно впливають на якість життя у Великокучурівській сільській територіальній громаді, наголошено на

найважливіших проблем, які характерні для громади. Сільській владі надано рекомендації щодо вдосконалення формування доходної та виконання видаткової частин бюджету.

ВИСНОВКИ

У процесі вивчення основних аспектів управління коштами бюджетів територіальних громад сформульовані наступні висновки:

1. Досліджено концептуальні підходи до визначення суті територіальної громади, її характеристик та ознак. У зарубіжному та українському науковому середовищі присутня розбіжність поглядів та підходів до дефініції «територіальна громада». Існування утворення неможливе без основного складника - економічного, який сприяє життєздатності, спроможності територіальної громади до подальшого розвитку. Виникає необхідність застосування комплексного підходу, коли територіальна громада діє як адміністративна одиниця із внутрішніми та зовнішніми зв'язками, вона є частиною регіону, має правове підґрунтя, місцеву публічну систему управління, ресурсний складник, удосконалює свою життєдіяльність і соціальну взаємодію з метою поліпшення рівня життя населення території. Під комплексним підходом розуміється поєднання концептуальних підходів: територіального, соціологічного, правового, економічного, ресурсного, інституційного.

2. Визначено місце бюджету в системі фінансового забезпечення територіальної громади. Актуальним є посилення фінансової достатності місцевих бюджетів. Аналіз виконання дохідної та видаткової частин бюджетів дає змогу визначити основні тенденції розвитку територіальних громад.

3. Розглянуто бюджетні програми як інструмент управління коштами бюджету територіальної громади. Підвищення рівня самодостатності територіальних громад потрібно досягати не лише шляхом зростання доходів, але й через ефективне використання отриманих коштів. Програмна класифікація дозволяє реалізувати прямий зв'язок між бюджетними видатками та результатами їх використання.

4. Проведено дослідження місцевих бюджетів у системі державних фінансів України. Місцеві бюджети нині займають важливе місце в системі

державних фінансів України, забезпечуючи надання якісних публічних послуг громадянам, адже основні надходження до державного бюджету спрямовуються на сектор безпеки й оборони.

Протягом звітної періоду спостерігалось зростання доходів місцевих бюджетів порівняно з попередніми роками, а також поступове відновлення темпів приросту доходної частини. Відзначається зниження доходів спеціального фонду в 2020 році, що було зумовлено пандемією, та в 2022 році через початок повномасштабної війни з Росією. Водночас доходи загального фонду продовжували зростати. Значний приріст податку на доходи фізичних осіб забезпечували надходження від грошових виплат, винагород і матеріальної допомоги для військовослужбовців та співробітників правоохоронних органів.

Аналіз видатків місцевих бюджетів показав, що основні кошти спрямовуються з бюджетів територіальних громад, зокрема на всі сфери діяльності. Видатки у 2022 році зменшилися практично в усіх галузях, особливо в освіті та охороні здоров'я, за винятком соціального захисту і громадської безпеки, що зумовлено необхідністю фінансування воєнних потреб. Зниження видатків на охорону здоров'я пояснюється переходом від субвенційного фінансування до фінансування послуг через Національну службу здоров'я України. Видатки на економічну діяльність також знизилися у 2022 році, що стосувалося переважно витрат на розвиток, таких як дороги, інфраструктура житлово-комунального господарства та транспорт. Скорочення соціальних видатків у 2020 році відбулося через зміну трансфертної політики та перехід до фінансування через Міністерство соціальної політики, із скасуванням окремих соціальних субвенцій.

5. Проведено аналіз формування доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади. У звітному періоді має місце негативна динаміка доходної частини бюджету. Абсолютне відхилення у звітному році порівняно із 2021 роком склало -1816,9 тис. грн. У структурі доходів бюджету Великокучурівської сільської громади переважають одержані офіційні трансферти. Позитивним є той факт, що питома вага одержаних

трансфертів протягом досліджуваного періоду зменшилась з 76,53 % (у 2018 році) до 61,39 % (у 2022 році). У структурі податкових надходжень бюджету Великокучурівської громади переважають податки та збори на доходи фізичних осіб, а також місцевих податки та збори. Однак у порівнянні із попередніми роками частка місцевих податків та зборів зменшилась.

6. Проаналізовано виконання видаткової частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади. У 2022 році видаткова частина бюджету громади перевищує відповідні показники 2018 та 2021 років. У відносних величинах у звітному році порівняно із 2021 роком по видатках в цілому відхилення склало +2,48 %. Поряд із цим у звітному році порівняно із попереднім за більшістю статей видатків бюджету має місце негативна динаміка, зокрема: «Державне управління» (-386,8 тис. грн.), «Освіта» (-486,0 тис. грн.), «Охорона здоров'я» (-412,4 тис. грн.), «Фізична культура і спорт» (-64,5 тис. грн.), «Економічна діяльність» (-4505,9 тис. грн.). Скорочення видатків бюджету громади за окремими статтями зумовлено повномасштабним вторгненням росії та військовими діями на території нашої країни. Найбільшу питому вагу у структурі видатків бюджету сільської територіальної громади у 2022 році займають видатки на освіту (61,63 %), державне управління (12,19 %), соціальний захист та соціальне забезпечення (8,00 %), житлово-комунальне господарство (5,78 %) та економічну діяльність (4,28 %).

Переважання у звітному році порівняно із попереднім видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення на 112,80 % зумовлено наслідками російського військового вторгнення, що спричинило появу нових статей видатків: «Видатки на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни» та «Видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану». Стрімке зниження видатків на економічну діяльність зумовлене військовою агресією країни-окупанта та необхідністю перерозподілу бюджетних коштів на першочергові потреби відповідно до умов воєнного стану.

7. Узагальнено світовий досвід формування бюджетів територіальних громад. Зарубіжні країни, пройшовши етапи розвитку бюджетних і податкових систем, уже впровадили дієві методи управління місцевими бюджетами та процесами збору податків. У цьому контексті також варто враховувати й негативний іноземний досвід для розробки зваженої політики формування місцевих бюджетів у нашій країні. Окреслено ключові принципи, на яких базується спроможність органів місцевого управління забезпечувати якісні соціальні послуги, покращувати інфраструктуру, підвищувати рівень життя громадян і залучати необхідні ресурси відповідно до їхніх потреб. Досвід економічно розвинутих держав показує, що важливою характеристикою територіальних одиниць є наявність самостійної системи місцевого оподаткування, яка передбачає юридичну автономію у введенні податків і зборів та встановленні порядку їхнього нарахування.

8. Для визначення пріоритетів і особливостей формування бюджетів територіальних громад важливо враховувати як потенціал місцевого самоврядування, так і результати реформ децентралізації. Попри запроваджені зміни, громади все ще стикаються з труднощами у забезпеченні сталого фінансування на власному рівні. Особливо це актуально в умовах війни, коли центральні органи влади прийняли низку заходів для полегшення виконання бюджетних зобов'язань у 2022 році, що допомогло стабілізувати ситуацію. Для подолання системних фінансових проблем громад необхідно застосовувати нові підходи, що враховують функціонування громади як ключового елемента суспільно-економічних відносин.

Аналіз надходжень є одним із пріоритетів для виконання бюджету Великокучурівської територіальної громади, особливо з огляду на підтримання стабільних доходів у сільський бюджет. Постійний моніторинг доходів як у розрізі податкових статей, так і окремих платників податків дозволяє своєчасно виявляти проблеми та вживати необхідних заходів. Зокрема, регулярні засідання комісії з питань мобілізації платежів сприятимуть реєстрації нових платників податків та збільшенню надходжень через виведення з тіні

неофіційної зайнятості.

З метою недопущення необґрунтованого росту чисельності працівників бюджетних установ, треба, відповідно до затверджених штатних розписів на бюджетний період, вести контроль за дотриманням штатної чисельності таких працівників та аналізувати фактично зайняті посади на звітні дати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко І.П. Запровадження європейських стандартів у галузі місцевих фінансів в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2007. №3 (40). С. 67-77.
2. Аналіз виконання місцевих бюджетів за I квартал 2023 року. URL:<https://decentralization.gov.ua/news/16638>
3. Батанов О.В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: моногр. К. Концерн “Видавн. дім Ін Юре”. 2003.
4. Безпалько О. М. Роль територіальних громад у забезпечення міського економічного розвитку: теоретичні засади дослідження. *Економіка та організація менеджменту*. 2019. №33(1). С.116-123.
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
6. Бюджетний кодекс України від 21 черв. 2001 р. № 2542-III URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_\(2001\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_(2001))
7. Василевська-Смаглюк О., Гура Н., Дерун І., Шевчук В. Концептуальні засади обліку та контролю бюджетів територіальних громад у воєнний час та в повоєнний період. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2023. № 1. С. 91-104.
8. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник К. : Центр навч. л-ри, 2012. 544 с.
9. Височина А.В. Лук'яненко І.Г. Управління фінансовим потенціалом територіальних громад у контексті реалізації регіональної фінансової політики. *Вісник Української академії банківської справи*. 2014. №2(37). С.98–101.
10. Гейда О.В. Види територіальних громад в Україні та особливості їх правового статусу: загальна характеристика. *Європейські перспективи*. 2012.

№3(3). С.9-13.

11. Гордей О. Д., Рябокінь М., Новицька О., Котух Є. Середньострокове бюджетне планування в територіальних громадах. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 56. С. 162-174.

12. Гураль П.Ф. Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження. Львів: LvDUVS. «Край». 2008. 468.

13. Денисовець Ю. М. Бюджетні програми як інструмент забезпечення самодостатності територіальних громад та об'єкт обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2023. Вип. 2. С. 16-26.

14. Єршоменко А. О. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 132-137.

15. Коваленко В.В. Конституційні засади міського самоврядування в Україні. Навч. посібник. К. Арарат-Центр. 2001 с.176.

16. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

17. Коробцова Д. В., Л. В. Міщенко Фінансово-правові засади формування спроможних бюджетів територіальних громад. *Право і Безпека*. 2021. № 3. С. 159-165.

18. Малярчук А. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. *Вісник ТАНГ*. 2012. № 1. С. 23-27.

19. Михайлишин Л. Фінансове забезпечення місцевого управління: зарубіжний досвід для України. *Збірник наукових праць: Ефективність державного управління*. 2010. №23. С.343- 351.

20. Місцеві фінанси. За ред. О. П. Кириленко. К.: Знання, 2013. 677 с.

21. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL: <https://mtu.gov.ua/content/monitoring-reformi-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoi-organizacii-vladi.html>

22. Музика-Стефанчук О. Місцеві бюджети в зарубіжних країнах. *Юридичний вісник України*. 2012. № 42. С. 694.

23. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2010. №2. С.320-328.

24. Наврузов Ю. Категорія «громада» в сучасному лексиконі місцевого самоврядування. *Зб. наук. пр. Укр. Акад. Держ. упр. при Президентові України*. К.: Вид-во УАДУ. 2000.

25. Онишук І. Особливості бюджетного процесу в умовах військового стану. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>

26. Онишук І. Пріоритети-2023. Куди громади спрямують кошти цього року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16263>

27. Основні підходи до запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів : Наказ Міністерства фінансів України від 02 серп. 2010 р. № 805. URL: <https://mof.gov.ua/>.

28. Панасюк Л.В. Удосконалення механізму формування фінансових ресурсів місцевих органів влади з урахуванням світового досвіду. *Економіка та держава*. 2009. №1. С.46-50.

29. Подзізей О. О., Шматковська Т. О. Теоретичні засади відновлення конкурентоспроможності територіальних громад і регіонів. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 3. С. 12-18.

30. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери Україна: політика і механізми. Київ. 2009. с.352.

31. Порядок формування Єдиного реєстру розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів : Наказ Міністерства фінансів України 22 груд. 2011 р. № 1691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0033-12#Text>.

32. Правила складання паспортів бюджетних програм місцевих бюджетів та звітів про їх виконання : Наказ Міністерства фінансів України 26 серп. 2014 р. № 836. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1104-14#Text>

33. Про бюджетну класифікацію : Наказ Міністерства фінансів України 14 січ. 2011 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>.

34. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 (наст. змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>

35. Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету : Наказ Міністерства фінансів України від 20 верес. 2017 р. № 793. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0793201-17#Text>.

36. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 1997 р. №24.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

37. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

38. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua>.

39. Сахно Т. А. Теоретичні аспекти феномену "територіальна громада": поняття та ознаки. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2021. Т. 26, Вип. 1. С. 98-103.

40. Семигіна Т., Д. Палатна Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами: огляд міжнародної практики. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 1. С. 123-135.

41. Семигуліна І., Ярошенко І., Красноносова О., Михайленко Д. Сутність поняття "територіальна громада в умовах просторового розвитку" *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2023. № 4. С. 440-450.

42. Слободянюк Н. О., Коніна М. О. Проблеми формування дохідної частини міських бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Економіка та суспільство*. 2016. № 2. С.611-616.

43. Стефанчук Р.О. Зарубіжний досвід формування та функціонування місцевих бюджетів. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2010. №1. С. 132-138.

44. Територіальна громада: поняття, функції, роль, правовий статус. 2018.

45. Ярошенко І.В. Сутність і види територіальної громади: аналіз теоретичних аспектів. *Бізнес Інформ*. 2021. №7. с.134–145.

46. Chavis D. Strategic Factors for Building Community: The Five C's Community. *Connections, Control, Cash, & Collective Action*. Baltimore: Campaign Consultation. 2006. vol. 6. p.2.

47. Hillery G.A. Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Sociology*. 1995. vol.20(2). p. 111–123.